

Institut Royal Colonial Belge

SECTION DES SCIENCES MORALES
ET POLITIQUES

Mémoires. — Collection in-8°. —
Tome VII, fascicule 3.

Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut

AFDEELING DER STAAT- EN ZEDEKUNDIGE
WETENSCHAPPEN

Verhandelingen. — Verzameling
in-8°. — T. VII, aflevering 3.

STUDIE

OVER DE

GEWOONTELIJKE STRAFBEPALINGEN

TEGEN HET

OVERSPEL BIJ DE BALUBA EN B^A LULUA VAN KASAI

DOOR

E. P. R. VAN CAENEGHEM,

MISSIONARIS VAN SCHEUT TE TSHIDIMBA (KASAI).

(Verhandeling welke in den Jaarlijkschen Wedstrijd voor 1937,
den tweeden prijs bekomen heeft.)

BRUXELLES

Librairie Falk fils,

GEORGES VAN CAMPENHOUT, Successeur,

22, Rue des Paroissiens, 22.

1938

LISTE DES MÉMOIRES PUBLIÉS

COLLECTION IN-8°

SECTION DES SCIENCES MORALES ET POLITIQUES

Tome I.

- PAGÈS, le R. P., *Au Ruanda, sur les bords du lac Kivu (Congo Belge). Un royaume hamite au centre de l'Afrique* (703 pages, 29 planches, 1 carte, 1933) . . . fr. 125 »

Tome II.

- LAMAN, K.-E., *Dictionnaire kikongo-français* (XCIV-1183 pages, 1 carte, 1936) . . . fr. 300 »

Tome III.

1. PLANQUAERT, le R. P. M., *Les Jaga et les Bayaka du Kwango* (184 pages, 18 planches, 1 carte, 1932) . . . fr. 45 »
2. LOUWERS, O., *Le problème financier et le problème économique au Congo Belge en 1932* (69 pages, 1933) . . . 12 »
3. MOTTOULLE, le Dr L., *Contribution à l'étude du déterminisme fonctionnel de l'industrie dans l'éducation de l'indigène congolais* (48 pages, 16 planches, 1934) . . . 30 »

Tome IV.

- MERTENS, le R. P. J., *Les Ba dzing de la Kamisha (1re partie : Ethnographie)* (381 pages, 3 cartes, 42 figures, 10 planches, 1935) . . . 60 »

Tome V.

1. VAN REETH, de E. P., *De Rol van den moederlijken oom in de inlandsche familie* (Verhandeling bekroond in den jaarlijkschen Wedstrijd voor 1935) (35 bl., 1935) . . . 5 »
2. LOUWERS, O., *Le problème colonial du point de vue international* (130 pages, 1936) . . . 20 »
3. BITTREMIEUX, le R. P. L., *La Société secrète des Bakhimba au Mayombe* (327 pages, 1 carte, 8 planches, 1936) . . . 55 »

Tome VI.

- MOELLER, A., *Les grandes lignes des migrations des Bantous de la Province Orientale du Congo belge* (578 pages, 2 cartes, 6 planches, 1936) . . . 100 »

Tome VII.

1. STRUYF, le R. P. I., *Les Bakongo dans leurs légendes* (280 pages, 1936) . . . 55 »
2. LOTAR, le R. P. L., *La grande chronique de l'Ubangi* (99 pages, 1 figure, 1937) . . . 15 »
3. VAN CAENEGHEM, de E. P. R., *Studie over de gewoontelijke strafbepalingen tegen het overspel bij de Baluba en Ba Lulua van Kasai* (Verhandeling welke in den Jaarlijkschen Wedstrijd voor 1937, den tweeden prijs bekomen heeft) (56 bl., 1938) . . . 10 »

Tome VIII.

- HULSTAERT, le R. P. G., *Le mariage des Nkundó* (520 pages, 1 carte, 1938) . . . 100 »

SECTION DES SCIENCES NATURELLES ET MÉDICALES

Tome I.

1. ROBYNS, W., *La colonisation végétale des laves récentes du volcan Rumoka (laves de Kateruzi)* (33 pages, 10 planches, 1 carte, 1932) . . . fr. 15 »
2. DUBOIS, le Dr A., *La lèpre dans la région de Wamba-Pawa (Uele-Nepoko)* (87 pages, 1932) . . . 13 »
3. LEPLAE, E., *La crise agricole coloniale et les phases du développement de l'agriculture dans le Congo central* (31 pages, 1932) . . . 5 »
4. DE WILDEMAN, E., *Le port suffrutescent de certains végétaux tropicaux dépend de facteurs de l'ambiance!* (51 pages, 2 planches, 1933) . . . 10 »
5. ADRIAENS, L., CASTAGNE, E. et VLASSOV, S., *Contribution à l'étude histologique et chimique du Sterculia Bequaerti De Wild.* (112 pages, 2 planches, 28 fig., 1933) . . . 24 »
6. VAN NITSEN, le Dr R., *L'hygiène des travailleurs noirs dans les camps industriels du Haut-Katanga* (248 pages, 4 planches, carte et diagrammes, 1933) . . . 45 »
7. STEYAERT, R. et VRYDAGH, J., *Etude sur une maladie grave du cotonnier provoquée par les piqûres d'Helopeltis* (55 pages, 32 figures, 1933) . . . 20 »
8. DELEVOY, G., *Contribution à l'étude de la végétation forestière de la vallée de la Lukuga (Katanga septentrional)* (124 pages, 5 planches, 2 diagr., 1 carte, 1933) . . . 40 »

Tome II.

1. HAUMAN, L., *Les Lobelia géants des montagnes du Congo belge* (52 pages, 6 figures, 7 planches, 1934) . . . 15 »
2. DE WILDEMAN, E., *Remarques à propos de la forêt équatoriale congolaise* (120 p., 3 cartes hors texte, 1934) . . . 26 »
3. HENRY, G., *Etude géologique et recherches minières dans la contrée située entre Ponthierville et le lac Kivu* (51 pages, 6 figures, 3 planches, 1934) . . . 16 »
4. DE WILDEMAN, E., *Documents pour l'étude de l'alimentation végétale de l'indigène du Congo belge* (264 pages, 1934) . . . 35 »
5. POLINARD, E., *Constitution géologique de l'Entre-Lulua-Bushimaie, du 7° au 8° parallèle* (74 pages, 6 planches, 2 cartes, 1934) . . . 22 »

STUDIE

OVER DE

GEWOONTETLIJKE STRAFBEPALINGEN

TEGEN HET

OVERSPEL BIJ DE BALUBA EN B^A LULUA VAN KASAI

DOOR

E. P. R. VAN CAENEGHEM,

MISSIONARIS VAN SCHEUT TE TSHIDIMBA (KASAI).

Verhandeling welke in den Jaarlijkschen Wedstrijd voor 1937,
den tweeden prijs bekomen heeft.

STUDIE
OVER DE
GEWOONTELIJKE STRAFBEPALINGEN
TEGEN HET
OVERSPEL BIJ DE BALUBA EN B^A LULUA VAN KASAI

Deze studie loopt over twee groote volkstammen : de Baluba B^k Kalonji (Ka Mpuka en Ka Tshimanga) en de B^a Lulua (= B^a Moyo), welke voor het meest in het gewest Dibaya-Kasai wonen. Het zijn twee noordelijke uitloopers van den grooten Balubastam, welke over heel de Katanga-provincie verspreid is. Van uit Katanga of van andere volkstammen gezien, zijn de B^k Kalonji en de B^a Lulua allen enkel Baluba; toch is er heel wat verschil van taal en gewoonten, zoodat ze ter plaatse malkander beschouwen als twee gansch onderscheidene groepen. Sinds zeventien jaar zijn we er werkzaam als reizend missionaris; we specialiseerden ons in de taalstudie en in de litteratuur dier negers. Zoo konden we de inboorlingen in hun eigen taal ondervragen, en aan de antwoorden hooren of we juist verstaan werden. In een ondervraging bij de zaak blijven is voor hen zeer moeilijk. Het opgegeven werk lag gansch in het kader van 'n missionariswerk; we hebben onze opsporingen zoo volledig mogelijk en objectief juist trachten te doen, door maandenlange ondervragingen en samenspraken met dorpshoofden en anderen in de streek. Wat in het eene dorp vernomen en opgetee-

kend werd, kreeg zijn controle door hetgeen in andere dorpen van denzelfden clan gezegd werd.

In de groote lijnen zijn bij alle onderverdeelingen der B^a Moyo en der B^k Kalonji de opgegevene wetten en strafbepalingen dezelfde; daar er nochtans hier en daar bijkomende verschillen zijn, geven we de lijst der bestudeerde clans :

I. — *Onder de B^a Moyo.*

B^a Kabie.
B^k Ndolo.
B^a Tshilundu.
Bashila Kasanga.
B^k Kasanzu.
B^k Tshipanga.
B^a Mutembu.
B^k Lombe.

II. — *Onder de Baluba.*

B^k Dishio.
B^k Ntembwe.
B^k Kalonji (Ka Tshimansa).
B^a Kaniki.
B^k Bumba.
B^k Nsumba.
B^a Nshimba.

We nemen het woord « overspel » in den volkszin van volledige echtelijke betrekkingen met andermans vrouw = kusanda = kusonga = kuendela = kubwela ne mukaji wa bende. De strenge wetten en strafbepalingen dragen maar op dit geval.

Het woord « disandi », dat in de woordenboeken vertaald wordt door « adultère » heeft eenerzijds een wijdere beteekenis, daar het ook draagt op « fornicatio »; anderzijds een engere beteekenis, omdat verscheidene gevallen van « adulterium » geen disandi zijn. Het « usus venereorum » met andermans vrouw, zonder copula, kan wel lichtere straffen meebrengen maar valt niet onder het strafgeding tegen overspel.

Het « adulterium » van een getrouwd man met een ongetrouwde vrouw is voor hen geen overspel. Overspel met andermans vrouw, doch met toestemming van den echtgenoot, valt niet onder het strafgeding.

Een vrouw is gebonden en wordt « mukaji a bende » vanaf het oogenblik dat een deel van den bruidsprijs

door den eigenaar (vader — zoon — hoofd van familie-groep) aanvaard werd.

Om de studie over de gewoontelijke strafbepalingen tegen overspel zoo volledig mogelijk te maken, onderscheiden we de *strafbepalingen* :

A. *Tegen den overspeligen man*;

B. *Tegen de overspelige vrouw*.

Het geval A wordt onderverdeeld volgens de hoedanigheid der vrouw waarmee overspel gebeurde :

1. Met een gewone getrouwde vrouw;
2. Met de vrouw van een hoofdman;
3. Met de vrouw van een notabele;
4. Met de vrouw van iemand die zijn echtgenoot wegjoeg
(gescheiden zonder teruggave van den bruidsprijs);
5. Met de vrouw van zijnen slaaf;
6. Met de vrouw uit een vreemden stam;
7. Met de vrouw van zijn vader;
8. Met de vrouw van zijn broeder;
9. Met de vrouw van een familielid;
10. Met de vrouw uit de familiegroep;
11. Met de zuster van zijn vrouw;
12. Met een vrouw tegen haar dank.

Het geval B wordt onderverdeeld in :

1. De getrouwde vrouw;
2. De recidivisten en de manji-vrouwen.

Tusschen A en B schuiven we eenige beschouwingen

- a) Over de strafbepalingen tegen een overspeligen hoofdman of hoofdmanszoon;
- b) Over wat gebeurde met gestraften die de opgelegde som niet konden betalen;
- c) Over het geval der recidivisten.

Na B worden volledigheidshalve eenige beschouwingen gegeven over de strafbepalingen van echtelijke betrek-

kingen met ongehuwde vrouwen, hetgeen eigenlijk onder de rubriek overspel niet valt.

*
**

Al het aangehaalde draagt op toestanden en gebruiken van vóór de blanke bezetting.

A. — STRAFBEPALINGEN TEGEN DEN OVERSPELIGEN MAN.

1. Als overspel gebeurde met een getrouwde vrouw van gewonen rang.

A. — Onder de B^a Moyo (=B^a Lulua).

Overspel met de vrouw van een ander was altijd en voor allen een zwaar vergrijp, dat door iedereen verworpen werd, en eenmaal bewezen, zwaar gestraft.

De echtgenoot — een- of veelwijver — als hij vernam door het gepraat der menschen dat zijn vrouw zich misdroeg met een ander, komt overeen met zijn broeders en andere familieleden om de vrouw te doen bekennen. Zij is immers het bezit niet alleen van haren man, maar van heel de « tshiota » = de familiegroep van haren man, die haar allen noemen : mukaji wetu : onze vrouw. Gewoonlijk hebben ze samen uitgelegd voor den bruidsprijs; de palaber van het huwelijk van een onder hen is de palaber van de heele groep. De vrouw, die door iemand onder hen gehuwd wordt, moet eerst onderzocht en goedgekeurd worden door al de familieleden; 't is een zaak die de heele familie aangaat; 't is die vrouw immers welke de familiegroep moet verbeteren en vermeerderen met nieuwe leden.

De echtgenoot en zijn broeders slaan en mishandelen de vrouw tot ze bekend. Eerst roept de verontwaardigde echtgenoot dat hij van haar niet meer wil, dat hij ze naar

huis terugjaagt, dat men hem den bruidsprijs moet teruggeven. Doch dat teruggeven was heel moeilijk bij de B^a Moyo, die arm waren; daarmee paaiden hem zijn familieleden en dorpelingen « de vrouw maar te blijven behouden; ze wegjagen is uw goed kwijtspelen, denk niet dat het de eenige vrouw is die overspel gedaan heeft, 't is eigen aan de vrouwen. Ga met uwen palaber naar het dorps hoofd ». Na die eerste opwelling komt de echtgenoot het geval aangeven bij den chef van het dorp. De hoofdman roept den overspeler samen met de leden van zijn familie — ook de overspelige vrouw. Daar zulk palaber altijd zeer gewichtig was, een zaak die heel het dorp aanbelangde, gebeurde ze met het noodige ceremonieel. In den avond, als alle leven stil gevallen, of in den vroegen morgen, vooraleer het leven terug aan gang is in het dorp, stuurt de hoofdman zijn roeper om uit te roepen wat hij aan zijn volk heeft kenbaar te maken. Soms is het de chef zelf die het uitroept. Bij voorbeeld : « Nuenu bonso bantu ba musoko ne bakole ne bana, maloba wa maloba nupuile bonso munemu, ndi ne tshilumbu tshia kunumanyisha; muntu nansha umwe kena mua kumuka kuya ku wende muntu, to. » (*Gij allen menschen van het dorp, grooten en kleinen, morgen zelf komt allen samen bij mij, ik heb U een zaak kenbaar te maken; geen enkel mensch mag het dorp verlaten om op bezoek te gaan bij zijn kennissen, niemand.*)

De vergadering (= tshialu) gebeurt 's anderendaags aan den « tshiota tshia mfumu » : het haardvuur van den chef, waar nieuw brandhout wordt bijgelegd ⁽¹⁾. Heel het dorp komt daar samen. De hoofdman zit op zijn hoofdmanstoelken met bij hem de notabelen de « bena tshiseba ». Zij die beschuldigen en de beschuldigten zijn ter plaatse. Alleman is neergezeten. De hoofdman staat

---

(1) Over de beteekenis van het haardvuur, zie *Congo*, 1924, Nov., op blz. 543.

recht en zegt : « De zaak waarvoor ik U heb bijeen geroepen, is er van een man en een vrouw; die man heeft overspel bedreven met de vrouw van een ander. Gij nu, grootten van het dorp, onderzoekt dit geding. » — Ze onderfragen de beschuldigten. Daarna gaan ze raad houden op een aparte plaats buiten de menschen. Ze beraadslagen over de zekerheid van het geval en de strafbepalingen. Ze komen met den chef overleggen die de uitkomst bekend maakt en doet toepassen.

Die *strafbepalingen* zijn altijd van twee soorten :

1° de makengsha : makenga = dinyoka : de *pijnigingen* of mishandelingen, en

2° de tshibau : de *vergoeding* die moet betaald worden.

Deze is tweecërlei :

1° het eereloon der notabelen en tractement der dorpe-
lingen : mitulu of mabala;

2° de boete : tshibau.

De meest gebruikte pijnigingen welke aan den man-overspeler toegepast werden, komen hierop neer :

a) Kumukuma nkodi = hem geeselen op den onderrug of over geheel het lichaam met rotting of riem. Soms werd hij daartoe aan een boom gehangen, de voeten omhoog, en daarna losgemaakt;

b) Kumuswika mionji, kumufumisha muinshi = hem de armen op den rug binden, en hem leggen binnen in de hut op den tshisasa = een zoldering van latten. Onder hem op den grond wordt een vuur gemaakt van groen hout, opdat de rook hem zou pijnigen. Men wierp ook peper in het vuur, opdat de rook meer in de oogen zou branden. Soms werden man en vrouw samen gebonden om op den zolder gelegd en gerookt te worden;

c) Kumuela tumuma ta nsuso, ta mpesa, ta tuishi tua nsunu; kumulekela mu munya = gebonden aan armen en voeten wordt het lichaam met peper, distels of mieren bestreken, men laat hem zoo in de zon liggen. Hier ook werden man en vrouw soms samengebonden om die straf te ondergaan;

c^{bis}) Kumusadila mubidi onso ne tshitapu = heel het lichaam werd bewerkt met het mesje waarmee ze hun tatouage inkerwen, dan werd alles bestreken met zout;

d) Kumufundila midimu mikole : zwaar strafwerk doen verrichten;

e) Kumuela ku tshikunyi = een der voeten wordt in een opening van een zwaren houtsblok gesloten zoodat de gestrafte dagenlang onbeweeglijk moet blijven. Ofwel kumuela nkata ku mikolo = de twee voeten worden met lianen samengebonden en de gestrafte kan enkel nog wat verspringen gelijkvoets.

De B^a Moyo noemen die Tshikumode « Mombela »; de gestrafte bleef er in zitten tot hij zei : « nakuteketa, tshienamusue kuenza kabidi » = « Ik ben getemd, ik zal het niet meer doen » en den tshibau betaald werd (B^k Tshipanga);

f) Kumuela tumuma mu meso = pepervruchten in de oogen leggen (ook in den anus steken). Soms is het pepervocht dat men met een blad als trechter in het oog laat druppen;

g) Kumunuisha diamba = hem doen hennep rooken. Het hennep rooken is eigen aan de B^a Moyo; het maakt deel van het ritueel in het waarzeggen en vervaardigen van toovermiddelen. De henneppijp wordt te voorschijn gehaald in alle groote omstandigheden. Hier wordt ze gebruikt als een straf. Want de hennep, welke wordt te rooken gegeven, is groen, onvoorbereid, hij bevat stengels en afval. De gestrafte moet tot vijf pijpen achtereen rooken. Als hij dan verdwaasd neervalt, wordt de riem, die de pagne ophoudt, doorgesneden en blijft hij naakt ter bespotting liggen. Ofwel moet hij zoo dansen voor 't oog van de anderen. Soms werd hij voor den dans met Lupembawitsel bestreken.

Elders is het schalen water achtereen drinken (bibalubia mayi) zonder eten te krijgen.

De meeste van die pijnigingen gebeuren aan den tshiota-haard; de schuldige zit op het banksken « tukumua ».

Na die pijnigingen wordt er een te betalen vergoeding aangeduid. Ze bestond uit geiten (1 tot 3), muntkruisen (1 tot 20), zoutblokken, kippen en didiba-weefsels. Een deel van die betaling gaat naar de familie van den echt-

genoot; een deel naar den chef, een deel naar de notabelen en een deel naar de dorpelingen. De hoeveelheid der vergoeding, als ze bleef in de perken der gewoontelijk hier aangeduid, hing grootendeels af van den willekeur van den hoofdman of van de notabelen. Men kon daaraan zijn of hun rapaciteit kennen; naar gelang van die beslissing kregen ze den naam van goede of slechte hoofdmannen te zijn. Doch wat beslist werd was onherroepelijk en moest uitgevoerd worden. De overspeler werd gevangen gezet totdat de familie betaald had. Eenige voorbeelden :

De B^a Kabie, in geval van overspel met een gewone vrouw :

Een geit voor den hoofdman;

Een muntkruis voor den Mukalenga wa Nsala;

Een zoutblok (luepo lua mutondo, mbanda wa luepo) aan den Muadi a Mvita;

Een kieken aan den Tshifunki;

Twee bundels inlandsche weefsels aan den Katambakana (alle namen van notabelen);

Een geit voor de dorpelingen.

Daar kon bijkomen een geit voor den muena mpala, en een geit voor de familie van den echtgenoot (die kregen dikwijls niets). Dus 3 geiten en de bijkomstigheden. De 3 geiten konden vervangen worden door 15 muntkruisen.

Bij de B^a Tshilundu :

Twee muntstukken voor den echtgenoot;

Een bundel inlandsche weefsels voor den hoofdman;

Een zoutblok (luepo lua tshibadika) voor de notabelen samen.

In dien tijd waren er bij de B^a Moyo weinig muntkruisen. Een of twee vormden de waarde van een slaaf. Een koperen kruis werd genoemd « kalume ka muntu » = een mannelijke mensch. Die vergoeding kon nooit in haar geheel betaald worden door den gestrafte zelf. Het waren zijn familieleden die uitlegden om alles bij te

brengen; hetgeen als van zelf sprekend gebeurt in een maatschappij waar men in groep (familie, dorp, stam) leeft. Wat de enkeling bezit, behoort ook aan de groep; wat de enkeling in buitengewone omstandigheden noodig heeft, wordt hem bezorgd door zijn groep. Wie de vergoeding niet betalen kon, onderging gewoonlijk den dood. Hij werd opgehangen, soms man en vrouw samen, aan een boom op het marktplein, den dag van de markt, in tegenwoordigheid van al de menschen der streek. De familieleden kwamen de lijken halen om ze te begraven. Terwijl ze opgehangen werden, nam men de mannelijke familieleden die tegenwoordig waren, gevangen; sommigen werden vastgebonden, anderen in den Tshikungi gedaan om gevechten te vermijden (B^k Kalonji). Bij de Baluba ging men eerst het bezit van de familieleden en van de vrienden van den veroordeelde vernietigen, omdat ze de boete niet hielpen betalen. Onder de B^a Moyo moet de doodstraf voor overspel een groote uitzondering geweest zijn. Want de nog gekende gevallen worden aangehaald als « bualu bua dikema » = wondere gevallen; gevallen die als spreekwoordelijke gezegden voortleefden, lijk de dood van Muluka en Kapoyi bij de Bashila Kasanga. De doodstraf bij gebrek aan betaling van de boete was algemeen.

Het grootste deel van de vergoeding ging naar de rechters, niet naar de familie van den echtgenoot. Soms kreeg deze absoluut niets. De rechters zeiden : « Gij houdt de vrouw, wij houden de opbrengst van het pleit. Zoo kwam het dat de families soms overeenkwamen de zaak ondereen te regelen, zonder chef of notabelen. Kreeg de echtgenoot vergoeding, dan bleef er geen haat bestaan tegenover den overspeler. Kreeg hij niets dan bleef hij haat dragen welke hem deed tooverijen maken tegen den overspeler om hem te vergiftigen of te dooden.

De meest schraapzuchtige chef waarvan in de streek der B^a Moyo gepraat wordt, is Kasongo Fuamba geweest.

Hij vroeg niets dan groote vergoedingen en altijd « menschen », soms 5 tot 10. Het was in den tijd der slavenhandelaars Batshioko van uit het Westen en de gezanten der Arabieren als Ngongo Lutete van uit het Oosten.

Ook de gevallen van overspel, die niet vóór zijn tribunaal gebracht werden, deed hij onderzoeken en betalen. Nooit gaf hij iets aan de familie van den echtgenoot, alles hield hij voor zich en zei : « Ndi mfumu, muena buloba : Ik ben de eigenaar van 't land (en alles wat het bevat). » Bij hem werden veel overspelers opgehangen. De eindformules van zoo 'n overspel : palabers zijn nuttig om den psychologischen ondergrond van die bestraffingen te verstaan : « Ne udi Kapinga Tumba (naam van den schuldige) kupinganyi kabidi. Ba bende kabafu, balele balume ne bakaji; tubwele mu nzubu, tulale » dit is : « Als gij waarlijk Kapinga Tumba noemt (=als gij uwen naam waardig zijt) herbegin niet meer. Dat de dorpelingen niet sterven (ten gevolge van gevechten welke uit zulk kwaad voortkomen), dat ze kinderen ter wereld brengen. Dat we in vrede mogen leven. »

B. — Onder de Baluba.

De Baluba hebben twee eigenaardigheden waarin ze verschillen van de B^a Moyo in die strafbepalingen :

- a) Ze spreken veel vlugger van vechten en dooden;
- b) De vergoeding is veel grooter, omdat de bruidsprijs bij hen, en nu nog, wel driemaal zoo groot is als bij de B^a Moyo.

Zoo zeggen de B^k Lukusa : « In geval van overspel van de vrouw, als de echtgenoot geen goesting heeft om die vrouw te dooden, gaat hij het geval aanklagen bij den chef. »

De B^k Dishio zeggen : « Het overspel met een vrouw is een smaad aan al de mannelijke leden der familie, het was ze beschouwen als tupumbe « dwazerikken » (blooden) en het joeg hen op om te gaan vechten tegen de

familie van den overspeler. Kwam het tot geen vechten, dan ging men den palaber aangeven bij den chef. »

De B^a Kaniki noemden een overspeler een « mpongo-loki » (van wkw kupongoloka = iemand kwaad zoeken, ziekte of dood, door b. v. beheksing [mupongo], tooverijen). De echtgenoot, als hij het overspel van zijn vrouw verneemt, denkt niet op palabreeren, maar enkel op vechten. Udi wela kayanda, t.t.z. hij komt met een stouterik overeen. Deze gaat de velden van de familieleden van den overspeler vernietigen (als deze niet gekend is, de velden van de familieleden der vrouw), steekt de maniokvelden in brand, trekt de maïs, de gierst en andere vruchten uit. 't Is de uitdaging. Daarna komt het gevecht of het schikken van 't geval door den chef.

In de processen van overspel wordt er bij de Baluba altijd gesproken van dooden en ophangen. Zoo bij de B^a Kanungu, als de notabelen (bena tshiseba) hun beraadslaging ondereen gedaan hadden, kwamen ze terug bij den chef en zegden : « Die mensch is schuldig, dat vraagt de doodstraf, laat gij hem leven, hij zal herbeginnen. 't Is voor het voorbeeld aan de anderen, opdat iedereen het kwaad zou vreezen « bamowa kulu bamushipa » : Hij moet opgehangen worden en sterven. » De chef kan zoo'n oordeel veranderen in vergoeding, doch dikwijls stemde hij toe in het dooden van den schuldige.

De pijnigingen welke de Baluba aanduiden komen op hetzelfde neer als die der B^a Moyo; enkel de vergoedingen zijn veel zwaarder.

Men spreekt overal van 10 tot 30 geiten of van 30 muntkruisen met eenige geiten er bij. *Doch hier gaat het grootste deel naar den echtgenoot van de vrouw.* De B^a Lukusa zeggen : « Alles ging naar den echtgenoot, maar deze mocht niets voor zich houden. » Een deel droeg hij naar de leden van zijn familie (zijn broeders), een deel naar den chef en de notabelen welke het pleit beslecht hadden.

De B^k Dishio zeggen : « Er waren 20 geiten te betalen. » Tien gingen naar de familie van den echtgenoot; en de Bakalenge (= notabelen) namen er tien voor zich. Daar de vergoeding hier zoo groot was gebeurde het ook dat bij te kort aan betaling de vrouw van den overspeler genomen werd; of was hij nog niet getrouwd, de bruidsprijs welke hij aan 't storten was. In dit geval ging deze vrouw over naar de familie van den verongelijkten echtgenoot. Deze betaalde den chef en de notabelen een vergoeding.

2. Als overspel gebeurde met een vrouw van den hoofdman.

A. — Onder de B^a Moyo.

Onder de B^a Moyo was vroeger weinig veelwijverij; ze waren te arm; enkel de chef van het dorp had 2 of 3 vrouwen; 't ging nooit tot 6 of 7 lijk bij de Baluba. Zich vergrijpen aan een van die vrouwen was een misdaad, grooter dan overspel met de vrouw van een éénwijver; een misdaad die verwondering baarde in de streek, om wille van haar stoutmoedigheid tegenover den hoofdman, die zich gekrenkt gevoelde in zijn eer, als had men hem « kantú katshimba : « een zot van niemendalle » verweten door een zijner onderdanen. De straffen waren dan ook veel grooter, driedubbel als voor een gewoon geval.

De hoofdman was nooit rechter in zijn eigen geding. Hij gaf het proces in de handen van de notabelen. De schuldige werd geoordeeld, gepijngd en kreeg een vergoeding te betalen die liep van 10 tot 25 muntkruisen, en tot 5 geiten. Kon de familie niet betalen, hetgeen het gewone geval was, dan kreeg de palaber zijn beslechting op een der volgende manieren.

Was de overspeler ongetrouwd, de chef verwierp de overspelige vrouw, gaf ze hem op conditie dat hij den bruidsprijs betaalde of zijn slaaf werd.

Was hij getrouwd, dan nam men zijn vrouw of een zijner huwbare zusters of zijn dochter, en deze ging dan

naar den harem van den chef. In die gevallen betaalde de hoofdman zelf een vergoeding aan de rechters en gaf een geit voor de dorpelingen.

Kon de schuldige niets betalen, zelfs geen geit of muntkruis, dan werd die tshibata (tshia tumvi) = hoop uitwerpsels, opgehangen.

B. — Onder de Baluba.

Hier wordt het geval nog veel strenger opgevat. De grootheid van zoo'n schuld is niet uit te denken, zeggen de B^k Dishio; ze doet den overspeler beven, want hij weet niet wat er met hem zal gebeuren. Men spreekt van beestige pijnigingen, waar anders geen gewag van gemaakt wordt. De vergoedingen worden ook heel wat aangedikt. Is de overspeler geen rijke man, dan is het altijd zijn dood. Zoo de schuldige op de vlucht sloeg, namen al de leden van zijn diku (familie) gevangen, totdat de schuldige uitgeleverd werd. Hij mocht in het geding vóór den hoofdman niet verschijnen; de notabelen zorgden voor de pijnigingen.

Werd hij met koorden gebonden, dan goot men er water over om ze scherper in het vleesch te doen dringen. Kreeg hij geeselingen, 't was niet enkel op den rug, men zag niet om naar de lichaamsdeelen. Men ging over tot de gemeenste folteringën, als zijn eigen uitwerpsels innemen of drinken, hem pijnigen in zijn geslachtsdeelen om hem te ontmannen. Lange dagen werken op de velden van den hoofdman en notabelen, zonder dat men omzag naar eten of drinken.

Daarna kwamen de notabelen samen om den tshibau te bepalen. Bij al de clans hoort men zeggen : « bua lufu mbuende : de doodstraf was voor hem. Gewoonlijk werden man en vrouw samen opgehangen op den marktdag vóór het oog van alleman; de familie moest betalen om het lijk te mogen begraven.

Werd enkel de man gedood en niet de vrouw, dan

wordt ze terug gestuurd naar haar familie; deze moest een andere vrouw geven aan den chef, een vergoeding aan de rechters en een gift van 2 geiten aan de dorpelingen, een geit voor de mannen en een voor de vrouwen.

Als de man rijk was kon hij ontsnappen aan den dood met een vergoeding van 30 tot 60 geiten, dat is één of twee vrouwen; ofwel 3 mannelijke slaven. De vrouw van den overspeler ging over naar den chef; was hij ongetrouwd, zijn « biuma » = bruidsprijs. De chef hield die vrouw niet voor zich, maar gaf ze aan zijn familieleden. Soms werd de overspeler in den vreemde verkocht; doch in de meeste gevallen werd hij gedood.

3. Als overspel gebeurde met een vrouw van een notabele.

A. — Onder de B^a Moyo.

Het was een geval dat verwondering baarde in 't dorp. De chef nam het in handen. Voor de strafbepalingen-pijningen en vergoedingen, is er niets nieuws aan te stippen. Men hoort ofwel het aantal van in de twee vorige gevallen opgeven (overspel met gewone vrouw of overspel met vrouw van hoofdman) ofwel tusschenin. Vaste getallen tusschen die twee uitersten zijn er niet. Nu, ieder proces zal ook zijn eigen bijkomstigheid gehad hebben, welke het geval verzwaarde of verminderde, en zoo invloed uitoefende op de bepaling der vergoeding. Men hield ook rekening met de betaalkracht van den overspeler en zijn familie. De B^a Kabie zegden voor het onderhavig geval : was het een arme, dan moesten er 2 geiten betaald worden; was het een rijke, 5 geiten. Die niets had, gaf zijn zuster, zijn dochter of zijn eigen vrouw.

B. — Onder de Baluba.

Die begonnen met eerst te vechten, de twee families ondereen; er waren gekwetsten, soms dooden. Dan kwa-

men chef en notabelen er tusschen om het geding te beslissen op het tribunaal (mu bilumbuluilu). Was de schuldige een mindere man in het dorp, dan werden zijn ouders, broers en zusters en andere familieleden vastgegrepen, omdat ze hun familielid niet belet hadden en het zoover hadden laten komen dat hij zich vergreep aan de vrouw van een notabele : « Het ongeluk dat U nu overkomt, hebt gij zelf gezocht. » De familiegroep was verantwoordelijk voor het misgrijp van den eenling onder hen, omdat ze hem niet bewaakten of beletten, of omdat ze opkwamen ter verdediging van hun man, in plaats van hem uit te werpen en over te leveren.

Als vergoeding wordt meest opgegeven : twee menschen, een man en een vrouw, plus een geit voor de dorpelingen. Ofwel 50 tot 60 geiten. Men vergenoegde zich ook met de vrouw van den schuldige te nemen, of het goed dat in zijn familie kon aangeslagen worden.

4. Als overspel gebeurde met een weggejaagde vrouw.

A. — Onder de B^a Moyo.

De bruidsprijs maakte het huwelijk stabiel; onder de B^a Moyo, die arm waren en dus veel moeite hadden om den gegeven bruidsprijs terug te bekomen, was het maar bij uitzondering dat de echtgenoot zijn vrouw wegstuurde. Na tijdelijke scheiding kwam het gewoonlijk tot een vergelijk, mits geschenk van een kieke of geit door de vrouw aan den man. Er waren gevallen dat de vrouw voor goed weggejaagd werd, bijvoorbeeld als ze « nkumba » was, d. i. geen kinderen baarde, of de kinderen keer om keer stierven; als ze « mupongo » was, d. i. een vermeende heks, die haar man of kinderen ziek maakte of deed sterven. Als ze betrappt werd op diefstal bij vreemden; als ze overspelig was.

Kwam nu iemand overspel te doen met zoo 'n weggejaagde vrouw voor dewelke de « biuma » nog niet waren

teruggegeven, dus nog toebehoorde aan haar echtgenoot, dan is voor de negers de zaak als « proces » maar denkbaar in 't geval dat de man die vrouw terug bij zich wou hebben. Komt het geding vóór den hoofdman, dan zegt deze : « Er is geen palaber met den overspeler want gij zelf hebt er schuld aan met uw vrouw weg te jagen. Wilt gij de vrouw niet meer, dat men U den bruidsprijs teruggeve. Maar wilt gij uw vrouw terughebben dat ze een geit brenge om terug vriendschap te sluiten, want zij is het die kwaad deed. » Dus het overspel werd niet gestraft, de vrouw werd op gelijken voet gesteld met een ongehuwde. De ouders of familie der vrouw geven een geit of kip aan den echtgenoot om den vrede te herstellen. Zij doen het gewillig, want anders wordt het een palaber van teruggave der biuma (=bruidsprijs); dat is altijd zeer lastig want het goed dat ze gekregen hadden hebben ze niet meer, is gebruikt in het uittrouwen van een jongen der familie, of het bekomen van een andere vrouw, of verbruikt in het betalen van leeningen en schulden.

Wanneer de vrouw weggejaagd werd als mupongo of nkumba, werd het een proces over de teruggave der biuma. Kon de vader geen biuma of een andere vrouw geven, dan ging de echtgenoot of zijn familieleden zich verduiken in het gras aan den kant waar vrouwen voorbijkwamen van de familiegroep van den vader. Ze schaakten een vrouw in de plaats der weggejaagde, en hielden ze als waarborg (lukole) tot wanneer het geld teruggegeven was. 't Bracht natuurlijk opspraak, kijverijen en gevechten mee. Daarom als het proces gedaan was, had de schaker een muntkruis te betalen aan de rechters of den chef.

B. — Onder de Baluba.

Ze zijn altijd strenger tegen het overspel; alle overspel kan straf krijgen, ook met een ongetrouwde vrouw.

Als dus iemand zijn vrouw weggejaagd had en de biuma nog niet teruggegeven waren, deed hij den over-

speler een proces aan bij de notabelen; hij vraagt dat de overspeler de vrouw zou huwen en hun den bruidsprijs geven. Kunnen de rechters dat bekomen, dan is de zaak geklonken zonder verdere vergoeding. Weigert de schuldig, dan wordt hij tot een kleine boete van 5 tot 10 muntkruisen of 1-2 geiten veroordeeld. Men bevestigt het verdiet met het spreekwoord : « Kuambi ne : m-mukaji mulekela; m-mionji minuteya masoka », d. i. denk niet dat het een verlaten vrouw is; ze is als de koord van een strop (is gepakt wie er aan komt). Van de vergoeding ging niets naar den echtgenoot; een deel ging naar de ouders van de overspelige vrouw, een deel naar de rechters en een deel naar de dorpelingen. De echtgenoot kan enkel zijn « biuma » terugvragen. Bekomt hij ze niet, dan gaat hij of zijn broers een vrouw schaken in de familiegroep van de ouders. Met den slag werd het een gerechtspalaber. De tshiondo trommelt in het dorp van de geschaakte vrouw, roept de grooten van het dorp op en de voorvechters (miadi ya mvita) de ba kalala-mbula lukasu en de ba Tshikala (=notabelen). Er wordt uitgetrommeld dat de groote en de kleine wegen versperd (geschorst) zijn. 's Anderendaags wordt een Kalala-mbula-lukasu en een Tshikala opgestuurd naar de familie die de geschaakte vrouw bezit. In dat dorp dan wordt raad gehouden door de notabelen en men vraagt aan die afgezanten den bruidsprijs, waar de schaker recht op heeft. Ze gaan naar hun dorp terug en geven relaas in den raad waarom de vrouw geschaakt werd. Men doet de ouders het geld betalen; ze trekken er mee op. De notabelen oordeelen over het getal en men geeft aan de afgezanten de geschaakte vrouw terug. Aan een geschaakte vrouw komt nooit een man aan. Moest met die geschaakte vrouw overspel gepleegd zijn, dan geeft men samen met de teruggestuurde vrouw een toemaat, genoemd « mbandi » (kubandika : bijgeven), om wille van dat overspel. Die mbandi kan stijgen tot de waarde van een bruidsprijs. 't Was dus een groot misdrijf met een lukole-vrouw overspel te bedrijven.

5. In geval van overspel met de vrouw van zijn slaaf.

A. — Onder de B^a Moyo.

Vroeger was de slaaf en al wat hij bezat eigendom van zijn meester, ook zijn vrouw; dus viel er geen straf of vergoeding op te leggen. Dat was zoo tot in den tijd van den slavenhandel. Daarna, met de opkomst der blanken is de slaaf vrijer en vrijer geworden tegenover zijn meester door kristen te worden, met in 't werk te gaan bij blanken, enz. Het vrije verkeer op de wegen liet hen gemakkelijker toe naar zijn streek terug te keeren. De eigenaar vreesde geen voordeel meer te trekken uit zijn werk. Het dorpshoofd een « muntu » min te hebben; en zoo beschermde men de slaven in 't dorp evenzeer als de vrije mannen. Nog altijd zijn er in ieder dorp menschen welke men weet slaven te zijn; maar moest men aan een hunner het woord mupika (= slaaf) toesturen, dan zou deze een palaber voor onteering bij den chef indienen; en wordt de onteerder niet gestraft, dan trekken slaaf en familie er van onder. Tegenwoordig behoort de slaaf eigenlijk meer aan 't dorp dan aan zijn eigenaar.

De B^a Kabie (B^a Tshiongo) zeggen : moest de eigenaar van een slaaf zich vergrijpen aan dezès vrouw, dan gaat de slaaf bij den hoofdman en zegt : « Daar ik zijn slaaf ben, aanzie ik de vrouwen van hem die mij gekocht heeft, als mijn moeders; maar waarom durft hij met mijn vrouw loopen en er overspel mee doen. » Daarop zegt de chef het spreekwoord : « Mukalenge wa bantu, bantu ba mukalenge = De hoofdman moet voor zijn menschen zorgen; de menschen moeten voor hun hoofdman zorgen. » Hij roept den eigenaar, oordeelt hem; zoo schuldig wordt hij gepijnigd en men doet hem 10 muntkruisen betalen, de gewone straf voor overspel. De hoofdman eindigt het geding met twee spreekwoorden : « bunene bua tshijiba m-mayi = Hoe grooter de vijver, hoe meer water er in

is »; d. i. die rijk is (die een slaaf heeft) kan een groote vergoeding geven; en : « bukallenge, bukallenge, wabudia ne bantu; kubudia nkayebe nkubunyanga=Uw macht ligt in de hoeveelheid menschen waarover gij beschikt; zijt gij alleen, uw macht is nietig », d. i. de hoofdman zorgte er voor al zijn menschen, ook de slaven, in 't dorp te bewaren. Een dorp zonder menschen is nietig. — De slaaf krijgt die vergoeding, maar omdat hij geen vrije man is, doch behoort aan 't dorp (« ke mudisombela tshianana, udi ku maboko a bantu ») moet hij van hetgeen hij krijgt bijna alles weggeven; de mabala a bukallenge betalen; aan de notabelen dan geeft hij den eenen een muntkruis, den anderen een zoutklomp, aan de anderen elk een kieke. Aan de dorpelingen een geit en zout. De B^k Ndola spreken in dit geval van « tshibindi » (± « incestus », waarover later meer). Ze zeggen : « De schuldige eigenaar moet vergoeding betalen gelijk iedereen : 10 muntkruisen en 2 geiten (mabala). Maar daarbij nog een geit « mbuji wa tshibindi » die geslacht en geëten wordt door de familieleden van den eigenaar. Ze beschouwen den slaaf als een lid van de familiegroep van den eigenaar; met iemand van zijn familie overspel plegen is bloedschennis, waarvoor een offer moet geplengd worden aan de geesten om hun straffen te ontgaan. »

Bij de andere B^a Moyo, de B^k Tshipangu, de B^a Mutembu, de B^k Lombe, zeggen ze, daar was geen proces, daar was geen vergoeding, want « ne mikinda ne misangu, bionso m-bintu bia pa nshingu=stroppen en knuppels zijn er maar om iemand bij den nek te pakken », t. t. z. de eigenaar doet met zijn goed wat hij wil.

Ofwel : « m-mupika, kuyayaye ne mpeñi, aye biandi, tushale ne bintu tuetu='t Is maar een slaaf, hij loope waar hij wil, doch zijn bezittingen blijven bij ons. » Zijn bezittingen, dat is : zijn vrouw, kinderen en huisdieren.

Ofwel de chef zei aan den slaaf : « muena mukaji wende, wakumuangata; wakukubenga, kamuena tshilumbu to = De eigenaar van de vrouw heeft haar genomen, 't is dat de vrouw van U niet meer wou; daar valt niet te pleiten ». — Dus de eigenaar van den slaaf werd vroeger aanzien als de eigenaar van diens vrouw.

B. — Onder de Baluba.

Dezelfde bemerking als voor de B^a Moyo; er ligt groot verschil in de gewoonten van vóór den tijd der slavenhandelaars en daarna; nu kan de slaaf een heeren-mensch worden in het dorp, ja zelfs hoofdman.

De B^k Dishio zeggen : « Daar was geen proces noch tshibau; want de slaaf en zijn vrouw en zijn goed behoorren aan den eigenaar. Zoo ook de B^k Kalonji, die als reden opgeven : « De slaaf betaalde den bruidsprijs voor zijn vrouw met het goed van zijn heer ». Doch, voegen zij er bij, als de slaaf bijzonder kwaad was om wille van dat overspel, dan zegden de rechters soms aan den eigenaar : « Geef hem 2 of 3 kiekens of een geit ».

De B^a Kañiki geven de proceduur van lateren tijd weer en beweren dat de eigenaar 10 muntkruisen moest betalen. De hoofdman zei het spreekwoord .: « Tshibau, mbolongo, mbolongo; wasa kudi tshibau, kuashi kudi muanenu = Een straf moet rechtvaardig zijn; beschouw enkel de schuld, ken geen bloedverwantschap ». Dit is, de rechter moet niet zien naar de waardigheid van den schuldige, enkel naar het kwaad dat gedaan werd. Vrije man of slaaf zijn gelijk voor den rechter.

Dezelfde bescherming van den slaaf komt vooral uit als het een vreemde (niet de eigenaar) was, die overspel met de vrouw pleegde. Dat was een groote palaber in 't dorp, zeggen de B^k Ntembwe. De eigenaar beschouwde dat overspel als een smaad hem zelven aangedaan. En de straf ging tot 30 geiten (= bruidsprijs).

Bij de B^k Bumba hetzelfde. 't Was in zulke gevallen dat het dorp liet zien, dat ze den slaaf als een der hunnen aannamen, hem beschermden en verdedigden als hun eigen inwoner. « Wasenga Kanku, Wasenga Tshibuabua; kakuenta ne muana ukema muanebe = Wie Kanku streelt moet ook Tshibuabua streelen (namen van tweelingskinderen), ieder van uw kinderen is « uw kind ». D. i. : slaaf en vrij man moeten gelijk behandeld worden als kinderen van een huis. — Ze deden den overspeler 30 geiten betalen. De notabelen namen er 5 van; de eigenaar van den slaaf nam er 5, de slaaf neemt de 20 andere. Als die slaaf rechtvaardig handelt (mupika wa diyi dimue) gaat hij dat goed neerleggen aan de voeten van zijn meester, door wiens hulp hij aan een bruidsprijs geraakte. Kwam hij aan een vrouw met zijn eigen bezittingen, dan geeft hij een deel van de gekregen vergoeding aan zijn heer, het ander deel houdt hij voor zich zelf.

6. Als overspel gebeurde met een vrouw uit vreemden stam ⁽¹⁾.

A. — Onder de B^a Moyo.

Als overspel gebeurde met een vrouw uit hun stam, spreken de B^a Moyo weinig van vechten of ter dood veroordeelen. Maar als een vreemde overspel pleegde met een vrouw uit hun stam, spreken ze van anders niet meer dan van vechten en oorlogen. Enkel de B^k Ndolo trachten overeen te komen met den vreemden chef nopens de vergoeding om bloedvergieten te vermijden. Ze spreken van een schadevergoeding van 10 muntkruisen waar-

---

(¹) We veronderstellen man en vrouw uit een verschilligen clan, maar onderverdeeling der B^a Moyo. De veronderstelling van overspel met een vrouw van een gansch ander volk in den vreemde, wordt bij hen uitgesloten. Bij den verrezen vreemde is het als bij den vijand; die daar durft gaan op reis, is er heel stil en voorzichtig, of hij schiet er het leven bij in.

van 5 naar de rechters van het vreemde dorp gingen en 5 naar de verongelijkte partij.

Bij al de anderen hoort men : « Er wordt geen vergoeding gegeven voor overspel met een vrouw van een vreemden stam, we geven ons geld niet weg aan vreemden. » Er was dus voor den echtgenoot en diens familie niets anders te doen dan zich zelven te wreken tegen den vreemden overspeler. Dit gebeurde ofwel door een vrouw van de vreemde familie te gaan verkrachten (B^a Mutembu) ofwel gingen ze vechten. Was er een doode, dan werd het een palaber tusschen de chefs van de twee dorpen, niet nopens overspel maar om wille van 't gevecht en den doodslag. Voor een doode moest een ander mensch in de plaats gegeven worden. Was er geen doode, dan eindigde het proces « over het vechten » met een vergoeding van 10 muntkruisen door ieder van de twee families (B^k Tshipanga). Kon de verongelijkte familie aan geen vrouw geraken in de vreemde familie, dan bracht men den palaber vóór het dorpschoofd. Deze trachtte eerst met den chef van het vreemde dorp een vergelijk te treffen, b. v. de uitlevering van den overspeler of een vergoeding. Kreeg hij geen vergoeding dan riep hij dorpelingen op en gebood hen overspel te gaan bedrijven met gelijk welke vrouw van het dorp der vreemden; ofwel hij gebood : neemt hun vrouwen op de markt als lukole ⁽¹⁾. 't Wordt dan natuurlijk een vechten van belang. De dorpelingen der geschaakte vrouwen roepen andere dorpen ter hulp. 't Worden oorlogen en vechten van langen duur. Voor het overspel van éénen sterven vele menschen (B^a Kabie).

B. — Onder de Baluba.

De Baluba, die zoo gemakkelijk naar lans en boog grijpen als het ondereen te doen is, zijn heel wat inschik-

---

⁽¹⁾ Lukole is een waarborg dien men met geweld neemt. Tshieya is een waarborg dien men door overeenkomst krijgt.

kelijker dan de B^a Moyo om overeen te komen met den vreemde en schuld te betalen als iemand onder hen overspel ging bedrijven met een hunner vrouwen. De Bandedumbulula (= rechters) roepen dien overspeler van in hun dorp en leggen hem vergoeding op en pijnigingen (30 geiten : bruidsprijs). Daarvan gaat een deel naar den vreemde en een deel blijft in het dorp als betaling van het beslechte pleit. De B^k Bumba spreken enkel van 5 geiten, waarvan 3 naar den vreemde en 2 in het dorp blijven.

Kwam een vreemde overspel doen met een vrouw onder hen, dan werd de tshiondo-trommel geslagen om de notabelen en de dorpelingen naar het hof van den chef te roepen. Deze stuurt een hunner (de Kalala mbula lukasu, of den muadi a mvita of den Tshikala) met de overspelige vrouw naar den chef van den overspeler. Ze zeggen : « Zie wat uw « dorp » (bana benu) gedaan heeft ». Men houdt tribunaal. De overspeler wordt opgeroepen. Loochent hij, dan passen ze de giftproef toe. Weigert hij het gift te drinken, dan weten ze hem schuldig, en doen hem de gevraagde vergoeding, 30 geiten, betalen. 't Is het gewoon geval. « We doen zoo om de gevechten te vermijden », zeggen de B^k Kalonji.

Wordt geen vergoeding betaald, en moet de notabele met leege handen terugkeeren, dan worden de groote vechters van het dorp opgeroepen. « Om wille van het gedurig ophitsen van den echtgenoot van de vrouw », zeggen de B^a Kañiki, want deze is van bij den chef en de notabelen niet weg te krijgen. Besluit men tot vechten, dan wordt het een oorlog waarin mannen sterven en kinderen, om wille van een gekrenkte wet (bua kuakaja tshibau tshiela) (B^k Tembwe). Het vechten eindigt met het uitleveren van den overspeler.

Doch het lukt niet altijd dat de gekrenkte echtgenoot den chef en de notabelen kan overhalen tot vechten. Deze antwoorden hem : « nsambu ukenu kuenu = 't Is een

proces dat hier niet kan beslist worden »; ofwel : « ku ditunga n-ku badiadia = Bij vreemden is het bij vijanden » (B^k Bumba). Dan probeert de echtgenoot op een andere manier om ruzie te stoken; hij houdt een vreemdeling aan (lukole) die voor zijn hof passeert, als gijzelaar (B^a Kañiki). Het dorpshoofd schikte de zaak in der minne of verklaarde oorlog.

In de Baluba zit er minder rasfierheid dan in de B^a Moyo.

7. Overspel met een der vrouwen van zijn vader.

Onder de B^a Moyo en Baluba.

Dit geval deed zich het meest voor als de huwbare zoon geen geld of goed kreeg van zijn vader om een bruidsprijs te betalen, als de vader b.v. al zijn goed gebruikte om zelf vrouwen bij te koopen en zijn harem te vergrooten. Alhoewel de zoon, na den dood van zijn vader, al dezès vrouwen erft en ze zijn eigendom worden (de moeder daargelaten), binst het leven van den vader aan een zijner vrouwen komen, is een geval waarvan ze zeggen : « wapi tshibindi » : Hij maakt zich schuldig aan « tshibindi ». Dat woord is niet te vertalen als we wetenschappelijk juist willen spreken; 't is de tegenhanger van « incestus » maar heeft een veel ruimere beteekenis en die berust op andere gronden. Tshibindi is alles wat gebeurt onder menschen verbonden door maagschap en bloedverwantschap, en strijdig is tegen den wil der afgestorven familieleden, waarvoor deze de levende familieleden straffen met ziekte of dood. Die nauwe band, welke alle animistische volkeren leggen tusschen levenden en overleden bloedverwanten, is onder de negers heel levendig. De levende familieleden zijn er om de overledene te eeren, hun wil te onderhouden en ze zoo gelukkig te maken onder de inboorlingen van het andere leven. De overledenen zijn er om de levenden te beschermen en

vooruit te helpen onder de menschen. Schieten de levenden in iets te kort, de dooden zoeken te straffen. Komen de dooden aan hun verplichtingen te kort, de levenden zoeken ze te straffen op hun beurt, met het daarlaten van offers, het versmaden van fetichen, enz. Dit gevoel van afhankelijkheid tegenover den wil en sancties der afgestorven familieleden, is een sterke schuts tegen veel buitensporigheden op zedelijk gebied onder de bloedverwanten (Bulela kabutukwatshi = opdat het bloedverwantschap ons niet tot ongeluk zou zijn). « Wapi tshibindi, n-tshilumbu tshia lufu », hoort men veel zeggen. « Hij is schuldig aan tshibindi, 't brengt den dood mee. Geen dood vanwege de menschen om wille van zwaar vergrijp tegen maatschappelijke wetten; maar dood vanwege de bakishi (= geesten), die den schuldige en zijn familie vervolgen met ziekten en ongelukken, en dood. Om die geesten te stillen helpt geen vergoeding (tshibau) gelijk wordt opgelegd in een vergrijp tegen menschelijke wetten. Het geval valt niet onder die wetten, kabavwa babulongolola tshilumbu : het was met geen tribunaal op te lossen; men werd er enkel berispt. Er wordt geen vergoeding opgelegd, bualu badi bapalangana biuma bia mu diku = Goederen van de familie weigert men onder familieleden te geven als vergoeding (B^k Kalonji). Ze worden immers gezamenlijk bezeten.

In gevallen van tshibindi wordt geen tshibau opgelegd, maar een offer aan de geesten. De schuldige moet een kip of een geit slachten, d. i. de nzolo of mbuji wa tshibindi. Daarbij kan wel een betaling komen, te geven aan de rechters en de dorpelingen, doch dat zijn de mabala of mitulu, geen tshibau. Het dooden van die kip of die geit gebeurt op een ceremonieele manier. De schuldige en degene tegenover wien hij misdeed, in het geval dus vader en zoon, moeten met hun rug tegen malkaars staan terwijl de kip boven hun hoofden gedood wordt, en het bloed op beiden neerkomt. Is het een geit, dan zitten

de personen met den rug tegeneen en het bloed wordt op hun beenen gestreken, ook op hun oogen. Vandaar de uitdrukking : « mbuti wa kupitshisha nende makasa ». 't Is een ouderling der familie die het dier slacht. Terwijl hij het bloed op de schuldigen strijkt, zegt hij : « Indayi pa nyima pañi, kanumbweledi mu tshilumbu », d. i. Blijft achter mij, doch maakt mij niet schuldig. D. w. z. : Ik stel mij als waarborg dat uw schuld uitgeboet is, maar herbegint niet meer, dat men mij zelf niet beschouwe als schuldig, als zou ik U niet genoeg berispt en gereinigd hebben. Om deze vermaning kleur bij te zetten, en ze goed in hun gedachten te prenten, blaast hij hen daarna in de ooren. Daarna eten de familieleden het gedooide dier op.

Het verloop van een geval van tshibindi, gelijk ons nu bezig houdt, is in zijn algemeene lijnen hetzelfde onder alle stammen der B^a Moyo en Baluba.

Als de vader het gebeurde verneemt, ontsteekt hij in woede, en gaat bij den chef en de notabelen die uitbarsting lossen. Hij wrijft zich eerstens de oogen uit (kulu-puka kuisu) en lanceert dan de verwensching tegen zijn zoon. Die verwenschingen zijn letterkundig zoo schoon, dat wij er een voorbeeld van geven : « Muana au wampaki ! Mukole au ! Wambandi au ! Afue ! Afue ! Afue ! Nuenu bena baloji bonso, nshipelayi muana au, numudie ne nswa ivwavwa eyi. Amone bualu mu lubanza luende mupatuke olo ! » — (De harde slag van de woorden, hun bondigheid en die van den zinbouw, kunnen we moeilijk weergeven.) Het komt hier op neer : « Dat kind hier (au is de « iste » der latijnen) wil mij onder hem ! Die stoute ! hij wil mij te boven komen ! Hij sterve ! Sterve ! Sterve ! Gij allen beheksers, doet mij het genoegen dat kind te dooden, eet het op met de mieren die nu aan 't zwermen zijn (de groote lekkernij der negers). Dat alle ongeluk op hem en zijn hof neerkome ! »

't Is aan den chef en de notabelen dat opgewonden

gemoed te bedaren; ze hebben drie, vier spreekwoorden welke ze in zulke gevallen uithalen. Hij heeft het eerstens tegen den zoon en zegt : « Waarlijk, gij zoekt den dood van uw vader met zoo te handelen, gij hebt hem de ruggegraat gebroken door uw overspel (udi mutshibule tatuebe nyima; wakebi lufu) en U zelf in 't ongeluk geworpen. » Dan tegen den vader : « Jaag U zoo niet op, laat ons over het geval palabreeren; dat gebeurt immers bij anderen ook. Als het kind het huis in brand steekt, werpt men het daarom in den brand ? Neen, doe als met het bloed dat uit het tandvleesch komt : een deel wordt ingezwolgen en een deel wordt uitgespuwd (d. i. : bloed uit de tanden wordt uitgespuwd, doch een deel gaat met het speeksel naar binnen. Uw zoon moest gestraft worden, maar er moet ook een deel barmhartigheid bij zijn). Een kind, al doet het ook de behoeften op de bil van zijn vader, toch gaat de vader daarom zijn behoeften niet doen op de bil van zijn kind. Als een kind misdoet, moet de oudere de wijste zijn (muana ne wakona, mukulu konona). Om het geval te schikken, wordt aan den zoon opgelegd een geit aan zijn vader te geven (mbuji wa tshibindi); een kip, of een geit, of muntkruisen aan de rechters en de dorpingen. »

Soms gaat de vader niet naar den raad der notabelen, maar roept de familieleden samen voor het geval. Men beslist een geit of kip van tshibindi te slachten, om de kwade gevolgen, welke erdoor zouden over de familie komen van wege de geesten, weg te nemen. Men geeft een kip aan de dorpingen (er gebeurt immers in een negerdorp niets dat ongekend blijft). Als het een zacht-aardige vader is, blijft het daarbij, en er komt weer vriendschap met den zoon (B^a Kañiki). Is het een hardvochtige vader, dan blijft er nog zelfs na het slachten van de tshibindi-geit, een groote afstand tusschen vader en overspeligen zoon. Hij verwerpt zijn zoon en de overspelige vrouw. Hij roept : « Die vrouw kan gehuwd wor-

den door mijn zoon, hij weze dan enkel mijn schoonbroer (wenji mukwe wañi). » Wil de zoon er niet mee trouwen, dan jaagt de man de vrouw weg uit de familie. Heeft de vader eenmaal die verwensching gezegd, dan is er nooit iets meer aan te doen en de haat blijft voor altijd. De vader kent zijn zoon niet meer, bezorgt hem geen bruidsprijs; komt de vader te sterven, dan erft de zoon zijn gezag niet over in de familie.

Zoo spreken de B^k Bumba en de B^k Ntembwe.

8. Overspel met de vrouw van zijn broeder.

9. Overspel met de vrouw van iemand in de familie
(de vrouw komt uit een andere familie).

10. Overspel met de vrouw van eenzelfde familie
(man en vrouw eenzelfde familiegroep).

Alle gevallen van overspel, waar er tshibindi is, zijn voor de negers, op zichzelf beschouwd, dezelfde. Daar is geen proces, daar is geen tshibau voor overtreden wetten : de zaak is tusschen de menschen en de geesten. Het geval wordt door de familieleden ondereen beslist, met het offer aan hun afgestorven voorouders. Komt het geding voor den chef en zijn tribunaal, er worden enkel berispingen gedaan. Dat nu het offer 1 of 3 kippen bedraagt (nzolo ya kapiaya tshiota = welke enkel door de familieleden opgeëten wordt) of een geit of een hond (B^k Dishio) brengt geen verschil in de strafbepalingen. Want deze bestaan eigenlijk niet; allen zijn het eens om te zeggen : « Waar tshibindi is, wordt geen boete afgelegd. » Wel de gewone mabala of geschenken aan de rechters en de dorpelingen . 1 of 2 kiekens, of zoutklompen of bilamba bitanu : 50 madiba (B^k Lombe); of 1-2 geiten of 10-20 muntkruisen bij de Baluba. In alle gevallen van tshibindi-overspel hangt het verloop van de zaak enkel af van den echtgenoot der overspelige vrouw. Is hij inschikkelijk, dar

wordt de ruzie bijgezet enkel door een offer aan de geesten, om er weer vrede mee te hebben. Het offer dient ook « bua diakaja bubela bunyanguke », voor de zuivering van het geschonden maagschap (B^k Dishio en B^k Ntembwe). Ook om de ruzie bij te leggen en de twee partijen weer samen te brengen, dat ze weer samen mogen eten zonder wrok of spijt (bua kubasompolola, kubakolobolola, badile muaba umwe, kabashadi ne njiya ne kanyingalala).

Als de echtgenoot een hardvochtig en kwaaddragend hart heeft, dan doet hij den overspeler aan den tshiota de pijnigingen ondergaan waarvan vroeger spraak is geweest. Stemt hij ook al toe in 't gezamenlijk offer, hij uit toch verwenschingen naar zijn familielid, en blijft haat dragen voor het leven. 't Is gewoonlijk oorzaak van scheiden in de familie en verdeeling in twee groepen (kubengangana kashidi ne ku ndelu yabo). Ze gaan uiteen en 't blijft zoo voor altijd, tot bij hun nakomelingen.

*
**

Meer interessant is te weten welk overspel tshibindi bedraagt. We zagen dus het geval van overspel met een der vrouwen van vader als tshibindi-kwaad.

Er is overspel-tshibindi in alle gevallen dat iemand van de familie van den echtgenoot betrekkingen heeft met een vrouw uit de familie van de echtgenoot; of wederkeerig, als iemand van de familie van de vrouw kennis heeft met een vrouw uit de familie van haar man.

Er is overspel-tshibindi als man en vrouw twee personen van eenzelfde familie zijn. Die familie noemen ze « tshiota » bij de B^a Moyo, « diku » bij de Baluba; ze bevat al degenen welke genoemd worden « bena mashi amwe = van 't zelfde bloed »; « bena muntu umwe = van een zelfden man »; « Balela = leden van eenzelfde maagschap (= bulela) ». Uitmaken op welke personen die woorden dragen, zou een nieuwe ingewikkelde studie vragen.

Er is ook overspel-tshibindi tusschen wettigen man en vrouw als de betrekkingen gebeuren in het huis van hun ouders.

We zagen vroeger dat overspel met de vrouw van zijn slaaf ook bij sommigen tshibindi bedroeg, daar de slaaf beschouwd werd als lid van de familie. Een speciaal geval van tshibindi is overspel met de zuster van uw vrouw, « Bukonde » genoemd.

11. Overspel met de Bukonde d.i. de zuster van de echtgenoot.

Dit is altijd een bijzonder zwaar vergriep tegen de huwelijks wetten bij de negers. Het zijn de ouders van die twee vrouwen die verbolgen zijn, omdat de echtgenoot door dien tshibindi de dood over hun dochters en familie brengt. Daar mag geen omgang zijn van den echtgenoot met de zuster van zijn vrouw; een veelwijver kan nooit een zuster in zijn harem brengen gelijk voor welken bruidsprijs. Ook de broeders (bana babo) van den echtgenoot zijn bevreesd de zusters te huwen van zijn vrouwen, alhoewel er geen verbod noch tshibindi is.

Dit geval van tshibindi-overspel bedraagt buiten het offer aan de geesten ook een vergoeding te betalen aan de familie van de vrouw. In de vorige gevallen van tshibindi was geen tshibau, omdat schuldige en schuldeischers van dezelfde familiegroep waren en alles in groep wordt bezeten. Hier zijn de schuldigen van twee verschillende familiegroepen.

A. — Onder de B^a Moyo.

Als de familie inschikkelijk is, verloopt alles met 't betalen van een boete van 1 tot 15 muntkruisen en het offer van 1-2 kippen of een geit aan de geesten. Het bloed wordt bestreken op de voeten of de oogen van den man en de « bukonde » (soms op de twee zusters). Het dier wordt opgeëten door de familie van de bukonde.

Als de familie niet inschikkelijk is, verbreken ze het huwelijk, de echtgenoot wordt door haar familie weggenomen en enkel een deel van den bruidsprijs weergegeven; het ander deel wordt gehouden als schadevergoeding. Dit gebeurt vooral als de man geen geld heeft om den tshibau te betalen, of als er nog geen kinders zijn in het huwelijk. Zelfs als er een vergoeding betaald werd, gebeurde het dat de echtgenoot er van onder trok en zei: « Hier heeft men mijn dood gezocht ».

Was de bukonde een nog ongehuwde dochter, dan vergenoegt men zich met het offer van een kip of een geit.

B. — Onder de Baluba.

Bij de Baluba was, gelijk in alle geval van overspel, de straf grooter.

Men spreekt altijd van het huwelijk te breken, zelfs als er reeds kinderen zijn. Doch gewoonlijk stelt men den overspeler voor te trouwen met die bukonde. Daarvoor gebruiken zij het spreekwoord: « Bibidi m-bingi, ne wadi Mutumba, alukije Nsenji=twee is te veel; neemt gij de Mutumba-rat, geef dan de Nsenji-rat terug ». Ofwel: « nshindi wa nzala, wakabula bibidi=de nshindi-eekhoorn, alhoewel hij grooten honger had, liet de twee ontglippen ! » (Dit uit een fabel: de eekhoorn-rat met een palmnoot in de hand op een boom boven het water; hij zag in het water den weerschijn van zijn palmnoot; hij liet los wat hij in de hand had om te grijpen wat hij in 't water zag en miste de twee.)

Wil de overspeler zijn huwelijk niet verbreken om met die bukonde te trouwen, dan betaalt hij een groote tshibau, tot 20 geiten. Maar gewoonlijk loopt zijn echtgenoot toch weg, daar zij in de meening leeft dat haar man den dood over haar haalde met dat overspel; voor dezelfde reden is er veete tusschen de twee zusters, die nooit bij elkaar meer komen.

12. Verkrachting van een vrouw, tegen haar wil.

A. — Onder de B^a Moyo.

't Gebeurde veel, niettegenstaande de wet er strenger tegen was dan voor een gewoon geval van overspel. De B^a Moyo, die voor alle overspel weinig spreken van vechten en dooden, geven hier deze regeling als eerste op; de familie van de verkrachte vrouw gaat vechten tegen de familie van den overspeler. Wil men dezen niet uitleveren, dan is het een strijden van langen duur, waarin veel dooden vallen. Wordt hij uitgeleverd, dan hangen zij hem op.

Gaat de palaber vóór den chef, dan is het verloop hetzelfde, als voor den gewonen overspeler: onderzoek, pijnigingen, schadevergoeding om wille van het overtreden der wet. De boete is hooger als voor een gewoon geval; gaat tot 25 muntkruisen (B^k Ndolo).

Als de vrouw aangevallen werd maar niet verkracht, dan valt de tshibau op 1 kieken en 1 muntkruis te geven aan de dorpelingen.

B. — Onder de Baluba.

De overspeler wordt muivi : dief genoemd, en mbwa : hond, niet waardig gevonnisd te worden. Men veroordeelt hem ter dood en ze nemen al de bezittingen van zijn familie in beslag. Nochtans in alle gevallen van ter dood veroordeeling kan de schuldige zich redden door betaling. Laten ze hem in 't leven, dan krijgt hij een zeer hooge tshibau te betalen, 4 tot 5 vrouwen (B^k Kalonji) en daarbij nog ontelbare kleinere dingen. Werd de vrouw aangevallen, maar niet verkracht, dan valt de schadevergoeding op 5 geiten (B^k Bumba).

13. Als de hoofdman zelf overspel pleegde met de vrouw van een zijner onderdanen.

A. — Onder de B^a Moyo.

Het geval was een « bualu bua dikema », een wonder geval, omdat het weinig gebeurde, ook omdat het niet gebeuren mocht voor de vele redenen die volgen.

Als iemand der dorpelingen bevond dat het echt zoo was, dat de chef zelf overspel pleegde met zijn vrouw, ging hij bij een der notabelen den hoofdman aanklagen. 't Gebeurde in 't geheim. Deze vertelde aan de anderen het geval : « diyi panshi, panshi = stillekens, stillekens ». Ze gaan in 't geheim ieder familiehoofd verwittigen en bepalen den dag dat ze in den vroegen morgen allen zullen samenkomen op het hof van den hoofdman. Als ze daar zijn, groeten ze hem : « Mukalenge, moyo ». De chef staat verwonderd en zegt : « Akia ! Lieve Hemel, waarom zijt gij hier gekomen in zoo 'n groot getal ? » Ze antwoorden : « Ja, chef, een vreemde moet eerst eten, dan kan hij praten over 't geen hem op het hart ligt. » — De hoofdman doet zijn vrouwen bidia (= maniokbrij) gereed maken. Ze brengen het aan. Als ze gedaan hebben met eten, zeggen ze : « Dat deze, die bedeesd is aan dengene die stout is, het woord late. » Een hunner zegt dan : « Chef, gij hebt schuld. Waarom doet gij wat enkel gemeen volk doet ? Een hoofdman raapt den gedooden luipaard niet op, 't zijn zijn menschen die hem oprapen en hem aan hun chef brengen (= gij hebt uwen rang niet gehouden). De chef mag niet gekwetst worden, waarom loopt gij nu met een kwetsuur ? (= zijn eer is vernietigd). 't Is gij die de wetten uitvaardigt voor de dorpelingen en de boeten krijgt van wie ze overtreden; gij krijgt de vergoeding van deze, die gevochten hebben, van die welke anderen gekwetst hebben, van die welke het goed van anderen stelen, van die welke overspel bedrijven. Gij toch, gij

hebt vele vrouwen; hoe komt het dat gij U vergrijpt aan de vrouw van een uwer onderdanen ? Gij hebt misdaan, betaal tshibau. »

Als de chef zich schuldig bekent, b.v. door te zeggen : « Nsumuinu yenu idi intonde = uw spreekwoorden maken het mij lastig » dan betaalt hij de boete. Er is nergens sprake van pijnigingen.

De Bashila Kasanga van Kamuena Nsapo zeggen : « Kan de chef niet betalen, dan gaf hij zijn eigen vrouw, opdat de notabelen, waaronder ook zijn zoons, ze zouden dooden op de markt. » Dat verving dan zijn tshibau en zijn makengeshu = pijnigingen.

Die vergoeding is er een zeer groote. Sommigen zeggen 10 geiten, anderen 50 muntkruisen. Bij de B^a Moyo waren er weinig muntkruisen; zoo 'n getal, zeggen ze, is hetzelfde als een onbepaald groot getal zeggen. Als « swika tente pambelo, tente mu nzubu = betaal al wat op uw hof en in uw huis is ».

Buiten dien tshibau is dan nog de vergoeding der notabelen en dorpelingen, b.v. 1 geit voor de dorpelingen en geschenken aan de notabelen. De muadi a mvita 2 of 4 muntkruisen. De tshifunki een blok zout (mbanda ma luepo) of een rol inlandsche raphiaweefsels (muvungu wa tshilamba tshia madiba), enz.

Kan hij niet betalen, dan vraagt men hem een van zijn vrouwen (B^k Ndolo) of een slaaf (B^a Tshilundu en Bashila Kasanga).

Die betaling gaat naar de familie van den echtgenoot der verkrachte vrouw.

Weigert de chef deze strafbepalingen uit te voeren, dan wordt hij verwenscht door zijn onderdanen met de woorden : « wewe kudi tshintu tshia mu musoko wetu eu, wewe mudie, lufu luangate kukukwata lukukwata (B^k Ndola) = Gij, ontvang nooit iets nog (= strafvergoeding) van in ons dorp hier; moest gij het aannemen dat de dood U treffe. » Dat is hetzelfde als hem onttroonen,

want men ontkent hem de macht nog rechter te zijn in 't dorp. De B^a Kabie zeggen dat rechtuit : moest de chef niet betalen, badi bamubenga mu bukalenge, men herkent zijn hoofdmanschap niet meer.

Onder de B^a Moyo zijn er groepen, b.v. de B^k Tshipanga, de B^a Mutembu, de B^k Lombe, waar de strafbepalingen tegen overspel altijd veel zachter zijn dan elders. Dat komt omdat ze grenzen aan de Bakete en Basala Mpasu, waar overspel gemeen goed is; nu nog is op reis gaan naar de Bakete met dat kwaad verbonden. B. v. : een vreemdeling, op reis bij de Bakete en Basala Mpasu, als hij goede vriend is met zijn gastheer, krijgt dezès vrouw in gebruik gedurende zijn verblijf. Bij die volkstammen waren de strafbepalingen tegen overspel heel wat zachter. We hadden geen gelegenheid ze te bestudeeren. In dit onderhavig geval, zeggen de B^k Tshipanga, zou een onderdaan nooit zijn hoofdman durven aanklagen. Maar als de notabelen het wisten, berispten zij den chef. Deze maakt zich kwaad en zegt : « Moest de echtgenoot zelf het mij verwijten, 'k zou hem in den tshikuñi werpen. Als de notabelen aandringen, betaalt hij een kleine vergoeding. » Een geit of 1 muntkruis, zeggen de B^a Mutembu. De B^k Lombe zijn nog zachter en bekennen : men oordeelde den chef niet, men vreesde hem.

B. — **Onder de Baluba.**

De B^a Tshimunga vertellen een gebeurtenis van den chef Kabuya, die aanleiding gaf tot een spreekwoord dat in dit geval algemeen gebruikt wordt onder de Baluba en de B^a Moyo.

Kabuya was een strenge chef, die zijn volk alle dagen ten laste was; hij nam voor zich alleen al de vergoedingen voor overspel; hij deed veel overspelers ophangen. Op zekeren dag vergreep zich de broer van Kabuya aan de vrouw van een ander. Hij werd veroordeeld. Maar Kabuya wou hem niet doen betalen, noch hem ter dood doen

brengen. De dorpelingen kwamen samen en zegden aan Kabuya : « Gij geeft ons de wet : iemand die overspel bedrijft met andermans vrouw moet gedood worden. Waarom neemt gij nu partij voor uw broeder ? Waarom levert gij hem niet uit om gedood te worden lijk de anderen gedood werden ? Zijt gij partijdig tegenover uw broer ? Zoolang gij leeft moogt gij geen tshibau meer ontvangen (d. i. het kutshipa = het verwenschen). »

Zekeren dag nam Kabuya een vergoeding aan en stierf. Vandaar het spreekwoord : « Kabuya welele tshibau, tshibau tshiamupukila = Kabuya vaardigde een wet uit; de wet heeft hem zelf getroffen. » Dit zegt men aan iederen chef, die misdoet tegen de gewoonten van het dorp.

Bij de Baluba ging het zeer streng tegenover een hoofdman, die overspel bedreef.

De miena mpala (notabelen) maken geen omwegen om het hem te zeggen, en de spreekwoorden die ze aanhalen, hebben minder strijkage. Bij voorbeeld : « muana wadinyangidi buluba, wadionenyi, wanyinyi mu ditshio diende = 't Kind heeft zijn eigen zaak bedorven, het heeft zich zelven last aangedaan, het deed zijn behoeften in zijn eigen oor. »

Ze spreken ook veel vlugger van hem het hoofdschap te ontnemen (kumufula ku bumfumu), hem voor altijd af te wijzen (kumuela tshibindu-bindu); hem te verwenschen (kumuela milao).

De chef was ook heel gewillig om de straf te betalen, uit vrees afgezet te worden. De tshibau was er eene van tshinenanenayi (= een overgroote) die ging tot 50 geiten. Kon hij niet betalen, de miadi ya mvita, de ba tshikala, de ntuite (= notabelen) zeggen hem : « Uw hoofdschap ontnemen we U, en we geven het aan een andere. » Hij die het krijgt betaalt de straf opgelegd aan den vroegeren hoofdman, en nog veel goederen er bij. Daarmee is hij hoofdman voor goed en altijd. Hier ook wordt er niet gesproken van een hoofdman te pijnigen.

**14. Als de zoon van den hoofdman overspel pleegde
met de vrouw van een onderdaan.**

A. — Onder de B^a Moyo.

De notabelen gaan bij den chef en zeggen het spreekwoord : « Tshibau mpolonto (=mbolongo) mpolonto, wasa kudi tshibau, kuashi kudi muanenu=Het proces weze recht, recht; ken enkel het vergrijp, niet uw zoon. » Ofwel : « monji wa muena diamba, kaufuafua muntu wa be=De koord waarmee men den hennepdief bindt, dient niet voor zijn gasten » (=de bezoekers welke hij vergastte met een pijp [gestolen] hennep), d. i. : 't is de schuldige, geen vreemde die moet gestraft worden.

De chef oordeelt zijn eigen zoon niet (B^a Kabie); 't ware zijn eigen een vergoeding opleggen; doch laat de notabelen begaan. Deze geven hem een groote, onbepaalde tshibau. Hij werd niet gepijnigd. Kon hij niet betalen, dan werd hij opgehangen (B^k Ndolo) ofwel moet zijn vader aftreden (B^a Kabie), want 't is de familie, dus ook de chef, welke de vergoeding niet betaalt. Bij de B^k Tshipanga, B^a Mutembu, en B^k Lombe, bestonden dezelfde verzachtingen als hooger aangeduid zijn voor den hoofdman zelf; ze vreesden den zoon evenveel als den vader.

B. — Onder de Baluba.

De notabelen oordeelen den palaber, de chef doet als ware hij van den kant der voormannen en der dorpelingen in dit proces. Er wordt een groote tshibau opgelegd, gelijk in het vorig geval; de chef stemt in alles toe, geeft veel mitulu en mabala. Hij vreest afgesteld te worden. Geen pijnigingen, maar zoolang de tshibau niet betaald is, worden den overspeler vernederingen aangedaan, door de notabelen. Bij voorbeeld : ze betitelen hem niet meer met « mukalenge muana = zoon van onzen hoofdman » maar beschouwen hem als een bederver van

de streek. Ze spotten met hem, omdat hij, groote heer, zich liet bedriegen door een domme vrouw « kudi bakaji ba tumpundindi ».

Hij mag in de vergadering der notabelen niet komen neerzitten. Soms hitst zijn vader de notabelen op, dien zoon toch maar te pijnigen, b. v. te geeselen als voorbeeld voor allen.

Kan hij niet betalen, dan wordt heel de familie ontroond; allen worden gewone burgers (bantu tshianana) (B^k Dishio). Ofwel de schuldige verloor het recht tot troonsopvolging (B^k Kalonji); ofwel de zoon werd opgehangen (B^k Dishio).

15. Wat gebeurde met een schuldige die de vergoeding niet kon betalen.

Een opgelegde boete werd nooit veranderd noch kwijtescholden. Een vonnis wordt niet meer herzien, daar wordt niet in beroep gegaan, daar is geen toegevendheid. De schuldige kreeg 2 tot 3 maand tijd om de vergoeding samen te brengen (B^k Dishio). Men stelt nooit lang uit te betalen, want iedereen, ook de familieleden, wisten hoe streng de wet was (B^k Kalonji). De schuldige, is hij niet rijk, dan gaat hij eerstens zoeken bij zijn mansebe = zijn ooms van moederskant. Want deze hebben den bruidsprijs getrokken welke zijn vader (= zijn familie) gaf om te trouwen. Dus die zijn verrijkt met het goed van zijn familie. Die « mansebe » blijven hier nog altijd een importante rol spelen in 't familieleven, alhoewel het matriarkaats al lang verdwenen is. Lukt hij niet aan dien kant, dan moeten zijn familieleden hem redden met samen uit te leggen. Ieder geeft iets; ofwel nemen ze een ongehuwd meisje, bestrijken het met witte aarde (lupemba) en gaan er mee van dorp tot dorp om een bruidsprijs er voor te krijgen. Dat verkoopen van een huwbare dochter wordt

geen verkoopen genoemd (kupañisha) maar uittrouwen (kubakisha).

Kunnen de familieleden het noodige geld niet samenbrengen, dan verwerpen zij dit gehypothekeerd lid uit hun familie. Het was gewoonlijk zijn dood; nochtans waren er nog eenige kansen om daaraan te ontsnappen. Bij voorbeeld: de gestrafte geeft zich aan zijn dorpshef als « zijn man » (= slaaf-messenger). De chef, bevindt hij dien mensch kloek en van waarde, betaalt in zijn plaats de boete. Van deze, zijn eigen betaling, gaat het deel voor den chef bestemd, naar hem zelf terug. Een groot deel gaat naar den echtgenoot (= familie) van de overspelige vrouw; ofwel de chef doet den schuldige in een vreemde streek verkoopen. Hij kan ook vluchten naar een verre streek, hetgeen toch uitkwam op slaaf worden bij vreemden.

Het gebeurde ook dat de familie van den overspeler het schuldige lid uitleverde aan de familie van den benadeelden echtgenoot. Deze mogen er dan mee doen wat ze willen: of dooden of behouden als slaaf. Dit laatste was het gewone geval. Zoo 'n slaaf, was hij ongehuwd, kreeg van zijn eigenaar geld om te trouwen, na jaren dienst. Hij en zijn kinderen blijven zijn eigendom, ze mogen nooit naar hun familie terugkeeren.

De overspeler kan ook zijn eigen vrouw in betaling geven; ze gaat over naar de familie van den benadeelden echtgenoot.

De B^k Tshipanga, de B^a Mutembe en de B^k Lombe zijn weer veel milder. Een veroordeelde kon zich vrij maken met lang voor den chef te werken. Soms nam men in het dorp gelijk welke geit om de schuld te betalen; de schuldige bleef dan de schuldenaar van den verongelijken persoon, tot wanneer de geit betaald was.

Overal is men het eens om te zeggen dat de veroordeelde, die den tshibau niet betalen kan, gedood werd.

De meesten spreken van ophangen in het publiek, op de markt.

De B^a Kañiki en de B^k Ntembwe spreken ook van hem het hoofd af te snijden, of te verdrinken.

Wat er met overspelige hoofdmannen of zoons van hoofdmannen gebeurde, werd gezegd in vorig artikel.

16. De recidivisten.

De pijnigingen en de groote geldboete waren natuurlijk oorzaak dat wie er door gepasseerd had, niet zoo licht zocht te herbeginnen.

Gebeurlijke onverbeterlijken waren ten laste aan de dorpsgemeenschap en vooral aan hun familie. Hun goed en bezittingen gingen verloren in die betalingen; ze trokken schande en oneer op ieder lid van de familie. Deze durfden niet meer in de vergadering der voormannen verschijnen, of er het woord voeren (B^k Kalonji). Daar was maar een uitkomst, die door de B^a Moyo en de Baluba eenstemmig wordt vooruitgezet : « de recidivisten moeten uit de gemeenschap verdwijnen »; ze werden gedood of naar den vreemde gestuurd om er verkocht te worden. « Als we in oorlog waren met een naburig volk, en het op den duur begon te vervelen, dan werd zoo 'n overspeler als geschenk aan de tegenpartij gegeven om het vechten te staken » (B^k Kalonji).

De B^k Ndolo zeggen : « We probeeren nog eerst met hem de ooren af te snijden; als ook dat middel niet hielp, werd hij opgehangen. »

B. — STRAFBEPALINGEN TEGENOVER DE OVERSPELIGE VROUW.

1. De getrouwde vrouw.

A. — Onder de B^a Moyo.

Als getrouwde vrouw verstaan de negers de vrouw, voor wie reeds een begin van bruidsprijs gegeven is; die vrouw is niet meer vrij daar ze aan iemand toebehoort; of ze al of niet woont in het huis van haar verloofde, of in dat van haar ouders, of er een kind is of niet, 't heeft geen belang. De huwelijksbetrekkingen beginnen met het geven van den bruidsprijs. Zoo 'n onvrije vrouw wordt genoemd « mukaji mubangila » (kubangila=iets gereed maken, voorbereiden), « mukaji musela » (kusela=het betalen van den bruidsprijs), « mukaji mubaka (een getrouwde vrouw). *Maar de termen worden onverschillig gebruikt voor iedere vrouw voor dewelke reeds een begin van betaling gegeven is.* Als de bruidsprijs volledig gegeven is, en de vrouw definitief bij haren man woont, is zij een « mukaji mubanjija » (kubanjija nzubu=een gehuwde installeren in zijn huis).

De strafbepalingen voor een overspel zijn dezelfde voor alle gevallen waarin de vrouw reeds onvrij (soluta) was, of nu de bruidsprijs volledig gegeven was, of enkel een begin van de betaling, of de vrouw een kind had of niet, geeft geen verschil.

Die strafbepalingen waren tweeërlei : mishandelingen en het betalen van een boete.

Onder de B^a Moyo hooren we nergens dat de echtgenoot zijn overspelige vrouw naar het tribunaal van den chef en de notabelen voert. Het is de mfuma wa tshiota, het hoofd van zijn familiegroep, die den palaber oordeelt en de mishandelingen aanduidt. Ze worden uitgevoerd door de broeders van den echtgenoot, ook soms door den echt-

genoot zelf samen met zijn familie. Die mishandelingen zijn bijna gelijk aan die van den overspeligen man. Men hoort meest van geeselen, naakt rondgesleurd worden, peper en insecten in de geslachtsdeelen. Scheldwoorden, bij voorbeeld : tshintankidi, tshiselayi mpasu : een dom wijf, betaal er enkel sprinkhanen voor (om ze te huwen); uitjouwen (tshibingu). Een oor afsnijden, de voeten in den houtsblok « mombela » binden totdat ze uitroept : « nakuteketa = ik ben getemd ». Haar kiekens, versierselen, eten, kleeren afpakken.

Soms dreigt de echtgenoot ze te verstooten en naar huis te sturen, dat ze den bruidsprijs of een ander vrouw teruggeve. Maar de familieleden komen daar tegen op omdat het gewoonlijk uitkomt op een verlies van een deel of van den heelen bruidsprijs. De B^a Moyo zijn te arm om terug te betalen. Soms werd de vrouw verkocht.

Was de vrouw enkel besproken en nog geen begin gemaakt met het betalen van den bruidsprijs, dan is de palaber niet groot. De verloofde weigert die vrouw te huwen, « omdat ze een slechte neiging vertoont ».

Bij die mishandelingen komt er altijd de betaling van een kieke of een geit door de vrouw aan haren echtgenoot. Beter gezegd, door de familie van de vrouw aan de familie van den echtgenoot.

Ze noemen het geen « nzolo wa tshibindi », ook niet een « nzolo wa tshibau » (of enkel bij uitzondering; maar dan beteekent tshibau enkel schuld, geen schadevergoeding voor overtreden wet). Men zegt : nzolo of mbuji wa tshilangulangu = een geit of kieke om het geval te vereffenen (kulanguila = effen maken).

B. — Onder de Baluba.

De Baluba zijn veel strenger. Het geval der overspelige vrouw wordt geoordeeld en verloopt bijna lijk het proces van den overspeligen man, enkel de tshibau is zoo groot niet. Het is niet het dorptribunaal voor mannen, dat het

geval oordeelt; doch er bestond vroeger een eigen tribunaal voor vrouwen, de tshialu tshia bantu bakaji. Er was in ieder dorp een oude vrouw die vereerd werd door de andere vrouwen als de « mukalenge mukaji », ook genoemd « mamu wa ditunga » (d. i. de hoofdvrouw van het dorp — de moeder van het dorp). Zij was het die de palabers der vrouwen vonniste, die haar aanduidde wat zij moesten doen om verlost te worden van hun mukiya⁽¹⁾ (kubandulula mu yabo mukiya); die de mabala of vergoedingen welke naar de vrouwen van het dorp gingen, verdeelde. 't Is naar haar tribunaal dat de echtgenoot en zijn broeders de overspelige vrouw brachten om haar te veroordeelen en te bestraffen. De mukalenge mukaji riep rond zich al de oude vrouwen van het dorp; ze onderzochten het geval en bepaalden de pijnigingen en de vergoeding.

Die pijnigingen waren zeer zwaar, zonder schaamte en zonder medelijden, in tegenwoordigheid van heel het dorp, kinderen zoowel als ouderen; ze brachten de schuldige vrouw aan den rand van den dood. Geeselen over het heel lichaam tot het gansch bebloed was, en leelijk om zien. Binden met koorden die nat gemaakt waren, het lichaam bekerven met het tshitapu-mesje der tatouering, en dan op de wonden maniokbloem met peper gemengeld, strijken. Peper gemengeld met nsusu of mpesa netels en water in de geslachtsdeelen steken. Ze werd gepijnigd en mishandeld door ieder aanwezigen dorpsgenoot, zoodat de vrouw nauwelijks nog kon gaan. Soms werden de vrouwlichaamsdeelen afgesneden, ook de ooren. Ze werd naakt rondgesleurd door alle wegen van het dorp, zelfs tot in de naburige dorpen en iedereen sloeg er op, ook haar eigen kinderen, tot ze voor dood neerviel. Ze moest knielen op scherven van palmnoten en op nesten van majinda en lupumba mieren, terwijl iedereen, ook de kleine kinderen, haar uitjouwden

---

(1) Mukiya : cfr. *Dictionnaire Luba*, Mgr. DE CLERCQ, 1936.

(bibingu) en bespotten met « tshibala, muena mukupa = rotte, zotte vrouw! » Ze staken een maïswortel in haar lijf en spotten : « Dat is nu uw man, waarmee gij trouwt, en vandaag zullen de honden komen en de dieren en zeggen : dat is onze vrouw; en de insecten zullen uw naaktheid bezien. »

Na al die pijnigingen, die tot 4-5 dagen konden duren, werd de te betalen boete vastgesteld : 2 of 3 geiten, daarbij vele andere kleine zaken, ook eenige kiekens om de mogelijke tukiya (= verkleinwoord van mukiya, cfr. supra) te vernietigen (nya mikolobodi ya tumwe tukiya). Zoolang de vrouw de vergoeding niet betaald had bleef de oneer van haar misdrijf lang op haar wegen. Ze mocht geen water gaan halen op dezelfde plaats waar de andere vrouwen water haalden. Ze mocht met de andere vrouwen geen maniok stampen. Ze mocht niet samen gaan met de vrouwen van het dorp; ze mocht op hun velden niet komen, noch neerzitten daar waar de anderen aan 't praten waren. Ze mocht over het hof van de menschen niet gaan, en men deelde haar niet mede van hetgeen aan de vrouwen ten goede kwam.

Als ze dan alles betaald had wat vastgesteld was, smeekte ze de mamu wa ditunga en de oude vrouwen haar in eer te herstellen.

Ze wordt terug geslagen, getrokken aan haar armen, en voortgestooten gelijk een geit naar al de plaatsen waar de vrouwen samen komen. Teruggekomen rolt de vrouw zich op den grond, en werpt zich aarde op het lijf om te laten zien dat ze haar overspel verfoeit en voor altijd wil laten.

Als ze dat allemaal volbracht heeft, leidt de mukalenge mukaji haar bij den hoofdman van het dorp en zegt : « Deze vrouw, haar overspel is niet heel zeker geweest, ze kende nog niet goed de wetten van de streek, ze heeft betaald wat te betalen viel, ze heeft zich ter aarde geworpen, we zullen er in 't vervolg een oog op houden. »

*
* *

De palaber van een overspelige vrouw werd niet altijd vóór het vrouwentribunaal gebracht; het kon ook beoordeeld en beslecht worden in de familiegroep van den echtgenoot. Deze dan, en zijn ba bayende tshina; zijn broers pasten op haar de pijnigingen toe, en ontvingen de nzolo of mbuji wa mvidie.

*
* *

Somtijds spreekt men van de vrouw te verkoopen als slavin (B^k Kalonji) of ze naar huis te sturen of ze aan een ander uit te trouwen (B^a Kañiki), zelfs ze te dooden (B^k Ntembwe). Doch dat zal maar het geval geweest zijn met recidivisten of vrouwen die manji werden, waarover verder spraak zal zijn.

Bij de B^k Kalonji brengt het geval van een vrouw die besproken was, maar waarvoor nog geen begin van bruidsprijs gegeven werd, ook palaber mee in geval van overspel. Men neemt den man overspeler en beschuldigt hem die vrouw te bederven (kunyanga). Men zei : « Gij wist dat ze voor iemand bestemd was, dus zijt gij bekwaam ook met getrouwde vrouwen overspel te bedrijven. »

Om dit proces te beslechten ondervraagt men den verloofde of hij nog die vrouw bemint, en deze, of ze nog dien man wil. Zeggen ze : Ja, dan moet de overspeler vergoeding betalen; geen groote, iets van 5-6 geiten. Men bekijft ook de ouders van die dochter en men bedreigt hen met een tshibau, omdat ze doen gelijk wie andersmans goed wil stelen.

De chef spreekt zoo, om aangenaam te zijn aan den verloofde en zijn familie, opdat ze niet zouden vechten met de familie van het meisje.

Moest de overspelige vrouw zeggen dat ze niet verlangt te trouwen met haar verloofde doch wel met dezen die met

haar overspel bedreef, dan moet deze maar 2 geiten geven; dat is een vergoeding voor de rechters. Gebeurde het nu dat een gehuwde (gedoteerde) vrouw den naam van haar medeplichtige niet wilde bekennen, of iemand noemde van een verre streek, dan valt de heele straf op de vrouw en haar familie. De vrouw wordt verstooten door de rechters en den echtgenoot. Is ze nog bij haar ouders, ze moeten den bruidsprijs teruggeven; is ze reeds bij haar man, ze moet 20 geiten tshibau betalen. Want haar familie wordt verantwoordelijk gesteld voor het zwak van die vrouw naar overspel, « het komt voort van uit haar familie, alhoewel het niet geweten was door de menschen ».

2. De recidivisten en de vrouwen « manji ».

Met vrouwen die niettegenstaande die erge strafbepalingen toch « liepen gelijk de honden », was geen huwelijk mogelijk. Ook was het eenige verlangen van den echtgenoot zoo 'n vrouw naar haar familie terug te sturen en zijn bruidsprijs of een ander vrouw in de plaats te bekomen. Bij de B^a Moyo was dat moeilijk; de vader stuurde zijn dochter terug omdat hij geen geld had voor de terugbetaling. Ten lange laatste werd ze opgehangen. Bij de Baluba werd zij verkocht als slavin of uitgewisseld tegen een andere vrouw, of gedood indien de echtgenoot nog « bakenende = bijvrouwen » had, d. i. veelwijver was. Enkel de B^k Tshipanga, de B^a Mutembe en de B^k Lombe waren hier ook veel toegeeflijker, en spreken zelfs van ze te laten lopen zonder dat er nog iemand naar omzag. De man wilde van haar eten niet meer, de rechters wilden haar proces niet meer slechten : « wakututatshisha ne bilumbu biende = het werd te vervelend ». Wie er ook nog overspel mee bedreef kreeg enkel een kleine straf van 1 of 2 muntkruisen of bleef zelfs ongestraft. Elders overal geeft men als uitkomst de vrouw op te hangen als « munyangi wa ditunga = omdat ze de streek bedierf ».

De bakalenge ba biseda = de notabelen (welke als gezagsteeken een luipaardvel of geitenvel-tshiseba droegen), kwamen op met hun staf en hun mutumbu (= buifelstaart) in handen. Ze verklaarden : « Die vrouw moet sterven ! Sterven ! Sterven ! » Ze stieten met den staf op den grond als ze dat uitspraken, en voegden er een reeks verwenschingen bij aan 't adres van de veroordeelde. « Ka wewe ka nsonge wa mfuisha we, kena bupue kabupu, kadi kakeja mitu ya bantu = Gij, gemeene vrouw, die de menschen opjaagt en in den dood voert; uw kwaad, gij wilt het niet laten; dat de menschen sterven dat wilt gij. »

De tshiondo-trommelaar zette zich bij zijn trommel, en begon 't volk uit te trommelen. « Maloba wa maloba, puilayi, puilayi, nuwwe kudimuene = Morgen, morgen, komt allen samen, allen samen, komt allen zien, gij zelf. »

't Was de dag van de markt. Men vraagt nog eerst aan den echtgenoot van de vrouw : « Zeg ons, zijt gij het die getrouwd zijt met een vrouw die den dood zocht van de menschen ? Kerel, houdt gij misschien die vrouw, opdat ze U in moeilijkheden bringe met iedereen, opdat uw vrouw aan ons eigen vrouwen zou leeren hoe ze overspel moeten bedrijven ! Kom, lever dat schepsel uit met haar stinkende schort. Gij kunt ze beminnen zooveel gij wilt, maar vandaag moet ze dood. » Daarop antwoordt de man : « Neem ze maar, ze is schuldig, doet er mee wat gij wilt » (ten minste als hij een veelwijver is).

Die overspelige vrouw werd opgehangen aan eenen boom op de markt in de oogen van een groote menigte van uit alle dorpen. De schuldige roept aan al die menschen : « Ik ben een heks die iedereen beheks, daarom sterf ik nu. Gij allen die blijft leven, leert wijs zijn door mijn voorbeeld. Handelt gij dwaas, gij zult mij volgen. »

*
**

Een vrouw die door haar overspel oorzaak is dat gevechten ontstaan onder families of onder dorpen, als er in

die gevechten iemand gedood wordt, werd « manji » genoemd.

Manji is de naam van iemand die doodslag pleegde, vrijwillig of onvrijwillig. Voor een manji-vrouw was er geen genade; om den strijd te doen eindigen moest ze gedood worden.

3. De ongetrouwde vrouw.

We onderscheiden drie gevallen : a) een vrouw die nog Mujima (=virgo) is; b) een vrouw die het niet meer is, vroeger getrouwd of niet; c) en het geval van een ongetrouwde die zwanger wordt door ontucht.

A. — Onder de B^a Moyo.

Was het meisje nog mujima, dan spreekt men van geen tshilumbu noch tshibau (proces noch straf). Was de vriendschap gekend door de ouders, dan gaf de man hun een kiekeu of een geit, meer als geschenk dan als vergoeding. Voor alle gevallen van ontucht met een ongetrouwde vrouw was er geen palaber noch vergoeding. In geval van zwangerschap der vrouw, vroeg men den overspeler er mee te trouwen, een bruidsprijs te geven; deed hij het, dan kreeg hij het kind, anders bleef dit bij de ouders van het meisje. Wilde hij de vrouw niet hebben en toch het kind, dan betaalde hij eenige geiten tshibau.

Daar was geen palaber om het misdrijf zelf; 't gebeurde immers algemeen, de ouders waren blij dat hun dochter goed baarde. Enkel de B^k Ndolo geven het aan als een kwaad omdat het (udi munyange mushinga wende) de waarde van het meisje verminderd heeft. Daar was maar proces als het meisje stierf in de barensweeën. Het proces ging naar het dorpstribunaal. Al de jongelingen welke ze gekend had, werden opgeroepen en het geval onderzocht. De schuldige of schuldigen moesten een volledige bruidsprijs betalen of een ander meisje in de plaats geven.

Maar dat was vergoeding voor het verlies van het meisje, niet voor ontucht; er gebeurden geen lichamelijke pijnigingen. Of de ontucht met een ongehuwde vrouw gebeurde door een persoon die gehuwd was of niet had geen belang in hun oogen.

B. — **Onder de Baluba.**

Was alle « fornicatio » een kwaad (bualu bubi) en werd gestraft. Was het meisje nog mujima=virgo, dan moest hij een geit of tien muntkruisen geven aan de moeder, omdat hij het meisje een slechten weg geleerd had. Die geit noemde men « mbuji ma nyima » en werd gegeven aan de oude vrouwen van het dorp.

Men noemt « mbuji wa nyima wa mamu » de geit welke gegeven werd aan de moeder van het meisje als dit voor de eerste maal betrekkingen had met een jongen, of het in een regelmatig huwelijk gebeurde of niet. De uitdrukking beteekent letterlijk : « Een geit in vergoeding voor den rug van de moeder »; rug die haar pijn gedaan heeft in de lasten van de opvoeding van haar dochter.

Wilde hij ze niet betalen, dan ging de moeder samen met al de oude vrouwen, gewapend met messen en lansen, in den vroegen morgen een geit doodslaan op het hof van den overspeler.

Ofwel men voerde den palaber naar het dorpstribunaal; dan had de ontuchtigaard 4-5 geiten te betalen. De moeder sloeg haar overspelige dochter alsof het een vreemd kind ware geweest. Stemt de vent er in toe met het meisje te trouwen en geeft hij een begin van bruidsprijs, dan valt alle palaber en straf weg.

*
* *

Betrekkingen met een ongehuwde vrouw die niet virgo was. — Als de vriendschap publiek was, de man aan de ouders gezegd had dat hij het meisje als vriendin nam,

en aan het meisje en de ouders vriendschapsgeschenken (bisongi bia bulunda) gaf, dan was het geen palaber tot den dag waarop het meisje besproken werd ten huwelijk. Maar handelt hij in 't geheim, als een dief, dan komt het tot een straf van 6-7 geiten, omdat hij het dorp slecht maakt met zijn ontucht (udi unyanga ditunga); ook omdat de vrouw daardoor de gewoonte krijgt met iedereen te loopen, en eenmaal getrouwd, die gewoonte zal bewaren en oneer zal halen over haar dorp (kupendesha bena diabo ditunga).

*
* *

Wordt de vrouw zwanger, dan vraagt men eerst en vooral, dat hij ze zou huwen en een bruidsprijs geven. Wil hij niet, dan loopt hij een straf op van 4-5 geiten (B^k Dishio), tot 20 geiten (B^k Kalonji), bualu wamupula mushinga = omdat hij de waarde van die dochter vermindert heeft.

Soms wordt alles wat ze kunnen aanslaan bij den ontuchtigaard weggenomen (B^k Nshimba); 't worden gevechten waarin menschen sterven (B^k Ntembwe).

Komt er een kind, 't blijft aan de familie der vrouw, en gaat enkel naar den vader wanneer hij een bruidsprijs geeft of een tshibau betaalt.

Nochtans het « puer sequitur ventrem » kennen ze niet; in normale gevallen behoort het kind aan de familie van den man.

Was er tshibindi dan moest er een offer aan de geesten gedaan worden en man en vrouw met bloed bestreken of besprenkeld.

*
* *

In den loop van deze studie duiden we hier en daar redens aan welke zij opgeven om hun strafbepalingen tegen overspel te rechtvaardigen. We vatten ze samen om te eindigen.

De groote reden, de grondreden van verbod en de straf is « wanyangi mukandu wa ditunga, wapi tshibau = De wet van ons dorp werd overtreden, hij moet een straf ondergaan. » — « Udi mubenga mikanda itudi balame nayo musoko wetu = Hij gehoorzaamde niet aan de wetten waarmee we ons dorp beschermen. » — « Udi munyange matunga = Hij bederft het dorp. »

Opstand tegen de wetten die komen van de voorouders, wetten die tot hier toe hun maatschappij in stand hielden, wetten die voor de levende generatie vertegenwoordigd zijn in de verordeningen van hun hoofdman met zijn raadgevers, de notabelen; daartegen opkomen of handelen voelen ze bewust of onbewust aan als een afbreken van het gebeente dat heel hun maatschappelijke orde schraagt, waar hun bestaan van af hangt. Dat rechtvaardigt zelfs de hoogste straf, het ophangen van den overspeler.

De tweede grond voor strafbepalingen tegen overspel is de smaad welke de eigenaar der vrouw (echtgenoot en familie) aanvoelt door de driestheid van een vreemde, die vermetel genoeg is hun eigen goed te komen bederven, te stelen. 't Is of ze verondersteld werden niet mans genoeg te zijn om hun goed te beschermen, te verdedigen. Vandaar die uitroepingen : zijn we tupumba-tupote, zijn we bloodaards? Dwazerikken? Daarmee kwam het zoo rap tot vechten tusschen families en dorpen om hun gekrenkte eer te wreken.

Als bijreden komen dan nog : het voorbeeld geven aan de anderen; dat zij wijs zouden blijven en het kwaad laten uit vrees voor de straffen.

Het is maar alleen in geval van overspel-tshibindi dat hun redens hooger opgaan en ze het kwaad veroordeeld weten door de geesten der afgestorven familieleden, de bakishi. De vrees voor de straffen uit die buitenwereld werkt zeer remmend op hun natuurdriften. Ze hebben spreuken die beteekenen : God wil dat de hoofd-

man geëerbiedigd worde. God wil dat de dief gestraft worde. Maar nopens overspel konden we niets achterhalen op die gronden rustend. Hun oordeel deinde zoover niet uit. Toch nemen ze het aan als heel natuurlijk, als hun aangeleerd wordt dat God zelf dat kwaad verbiedt en straft. Uit hun eigen geven ze maar beschouwingen van persoonlijk nut op. Overspel wordt niet gelaakt om zich zelf, maar om het kwaad dat het aan de groep, tot dewelke ze behooren — familie, dorp, stam — aandoet. Zoo wordt iemand die overspel gaat bedrijven op den vreemde, noch belasterd noch lastig gevallen. Zoo was het geen kwaad als de eigenaar van den slaaf overspel deed met dezès vrouw.

*
* *

Hun wetten en gebruiken kennen de verantwoordelijke personen — hoofdman en bena tshiseba (notabelen) — tot in de minste bijzonderheden. Hoe schamel die hoofdman of die muena tshiseba ook voorkomt, hoe alledaagsch en laag bij den grond het gewoon verloop van zijn leven ook is, als hij aangesproken wordt over recht en onrecht, oordeelen en straffen, dan ligt er ernst en plechtigheid over hem. Hebben ze de zaak in al haar bijkomstigheden onderhoord, dan komt het verdict als afgelezen uit een code-boek. Het ligt allemaal vast in hun hoofd, ze zijn het levend wetboek van hun maatschappij. Kulumbulula tshilumbu : vonnissen heeft altijd iets ernstigs, iets statigs over zich van wege de rechters.

*
* *

Zoo hebben ze hun maatschappij tegen al de tegenstrijdige machten der natuur en der menschen, binnen en buiten hen in stand gehouden tot aan de komst der blanken. Sindsdien valt het oude uiteen in snel tempo.

De ouderen betreuren het als een verval, maar voelen zich onmachtig het te keeren; ze laten het onheil over zich gaan in afwachting dat het zal verloopen en ze weer hun zelf zullen worden.

Doch goedkeuring voor de nieuwe maatschappelijke orde van den Blanke is er niet. « Vroeger, zoo vertelde mij een muena tshiseba, waren de dorpen en de menschen goed en in vrede; aan een vrouw werd gevraagd : Zijt gij getrouwd ? Behoort gij aan iemand toe ? Want men vreesde de wet, men kende de straffen, ieder had reeds een geval van doodstraf voor overspel gezien. Sinds de Blanken verschenen is alles in wanorde gekomen. Wij, wij hadden strenge wetten en maar kleine macht; gij, gij hebt een sterke macht maar zwakke wetten. De Blanken hebben de menschen geleerd geld te winnen, niet enkel aan de mannen, ook aan de vrouwen. De mannen krijgen een briefken waar hun winst opstaat. Ook de vrouwen krijgen een briefken! De mannen zoeken maar geld te verdienen, en de vrouwen ook. Zoo is alles in wanorde gekomen en de dorpen zijn bedorven, heel en gansch. »

« Carpe diem », 5 April 1937.

INHOUDSAANDUIDING

	Blz.
INLEIDING	3
A. — STRAFBEPALINGEN TEGEN DEN OVERSPELIGEN MAN :	
1. Overspel met getrouwde vrouw van gewonen rang	6
2. Overspel met een vrouw van den hoofdman	14
3. Overspel met een vrouw van notabelen.	16
4. Overspel met een weggejaagde vrouw... ..	17
5. Overspel met de vrouw van zijn slaaf... ..	20
6. Overspel met een vrouw uit vreemden stam	23
7. Overspel met een vrouw van zijn vader	26
8-10. Overspel met de vrouw van zijn broeder, — van iemand in de familie, — man en vrouw uit eenzelfde familiegroep ...	30
11. Overspel met de <i>bukonde</i>	32
12. Verkrachting..	34
13. Overspel van den hoofdman.	35
14. Overspel van den hoofdmanszoon	39
15. Als de schuldige niet vermocht te betalen	40
16. Recidivisten	42
B. — STRAFBEPALINGEN TEGEN DE OVERSPELIGE VROUW :	
1. De getrouwde vrouw..	43
2. Recidivisten en manji-vrouwen... ..	48
3. De ongetrouwde vrouw... ..	50
CONCLUSIE :	
De reden van deze strafbepalingen.	52
De rol van hoofdman en notabelen	54
Het oude vergeleken met het nieuwe	54

Tome III.

1. LEBRUN, J., *Les espèces congolaises du genre Ficus L.* (79 pages, 4 figures, 1934). 12 »
2. SCHWETZ, le Dr J., *Contribution à l'étude endémiologique de la malaria dans la forêt et dans la savane du Congo oriental* (45 pages, 1 carte, 1934). 8 »
3. DE WILDEMAN, E., TROLLI, GREGOIRE et OROLOVITCH, *A propos de médicaments indigènes congolais* (127 pages, 1935). 17 »
4. DELEVOY, G. et ROBERT, M., *Le milieu physique du Centre africain méridional et la phytogéographie* (104 pages, 2 cartes, 1935). 16 »
5. LEPLAE, E., *Les plantations de café au Congo belge. — Leur histoire (1881-1935). — Leur importance actuelle* (248 pages, 12 planches, 1936). 40 »

Tome IV.

1. JADIN, le Dr J., *Les groupes sanguins des Pygmées* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1935) (26 pages, 1935). 5 »
2. JULIEN, le Dr P., *Bloedgroeponderzoek der Efé-pygmeëën en der omwonende Negerstammen* (Verhandeling welke in den jaarlijkschen Wedstrijd voor 1935 eene eervolle vermelding verwierf) (32 bl., 1935). 6 »
3. VLASSOV, S., *Espèces alimentaires du genre Artocarpus. — 1. L'Artocarpus integrifolia L. ou le Jacquier* (80 pages, 10 planches, 1936). 18 »
4. DE WILDEMAN, E., *Remarques à propos de formes du genre Urugoga L. (Rubiacees). — Afrique occidentale et centrale* (188 pages, 1936). 27 »
5. DE WILDEMAN, E., *Contributions à l'étude des espèces du genre Uapaga BAILL. (Euphorbiacées)* (192 pages, 43 figures, 5 planches, 1936). 35 »

Tome V.

1. DE WILDEMAN, E., *Sur la distribution des saponines dans le règne végétal* (94 pages, 1936). fr. 16 »
2. ZAHLBRUCKNER, A. et HAUMAN, L., *Les lichens des hautes altitudes au Ruwenzori* (31 pages, 5 planches, 1936). 10 »
3. DE WILDEMAN, E., *A propos de plantes contre la lèpre (Crinum sp. Amaryllidacées)* (58 pages, 1937). 10 »
4. HISSETTE, le Dr J., *Onchocercose oculaire* (120 pages, 5 planches, 1937). 25 »
5. DUREN, le Dr A., *Un essai d'étude d'ensemble du paludisme au Congo belge* (86 pages, 4 figures, 2 planches, 1937). 16 »
6. STANER, P. et BOUTIQUE, R., *Matériaux pour les plantes médicinales indigènes du Congo belge* (228 pages, 17 figures, 1937). 40 »

Tome VI.

1. BURGEON, L., *Liste des Coléoptères récoltés au cours de la mission belge au Ruwenzori* (140 pages, 1937). 25 »
2. LEPERSONNE, J., *Les terrasses du fleuve Congo au Stanley-Pool et leurs relations avec celles d'autres régions de la cuvette congolaise* (68 pages, 6 figures, 1937). 12 »
3. CASTAGNE, E., *Contribution à l'étude chimique des légumineuses insecticides du Congo belge* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1937) (102 pages, 2 figures, 9 planches, 1938). 45 »

SECTION DES SCIENCES TECHNIQUES

Tome I.

1. FONTAINAS, P., *La force motrice pour les petites entreprises coloniales* (188 p., 1935). 19 »
2. HELLINCKX, L., *Études sur le Copal-Congo* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1935) (64 pages, 7 figures, 1935). 11 »

COLLECTION IN-4°

SECTION DES SCIENCES NATURELLES ET MÉDICALES

Tome I.

1. ROBYNS, W., *Les espèces congolaises du genre Digitalia Hall* (52 p., 6 pl., 1931). fr. 20 »
2. VANDERYST, le R. P. H., *Les roches oolithiques du système schisto-calcaireux dans le Congo occidental* (70 pages, 10 figures, 1932). 20 »
3. VANDERYST, le R. P. H., *Introduction à la phytogéographie agrostologique de la province Congo-Kasai. (Les formations et associations)* (154 pages, 1932). 32 »
4. SCAËTTA, H., *Les famines périodiques dans le Ruanda. — Contribution à l'étude des aspects biologiques du phénomène* (42 pages, 1 carte, 12 diagrammes, 10 planches, 1932). 26 »
5. FONTAINAS, P. et ANSOTTE, M., *Perspectives minières de la région comprise entre le Nil, le lac Victoria et la frontière orientale du Congo belge* (27 p., 2 cartes, 1932). 10 »
6. ROBYNS, W., *Les espèces congolaises du genre Panicum L.* (80 pages, 5 planches, 1932). 25 »
7. VANDERYST, le R. P. H., *Introduction générale à l'étude agronomique du Haut-Kasai. Les domaines, districts, régions et sous-régions géo-agronomiques du Vicariat apostolique du Haut-Kasai* (82 pages, 12 figures, 1933). 25 »

Tome II.

1. THOREAU, J. et DU TRIEU DE TERDONCK, R., *Le gîte d'uranium de Shinkolobwe-Kasolo (Katanga)* (70 pages, 17 planches, 1933). fr. 50 »

2. SCAËTTA, H., <i>Les précipitations dans le bassin du Kivu et dans les zones limitrophes du fossé tectonique (Afrique centrale équatoriale). — Communication préliminaire</i> (108 pages, 28 figures, cartes, plans et croquis, 16 diagrammes, 10 planches, 1933)	60 »
3. VANDERYST, le R. P. H., <i>L'élevage extensif du gros bétail par les Bampombos et Baholos du Congo portugais</i> (50 pages, 5 figures, 1933)	14 »
4. POLINARD, E., <i>Le socle ancien inférieur à la série schisto-calcaire du Bas-Congo. Son étude le long du chemin de fer de Matadi à Léopoldville</i> (116 pages, 7 figures, 8 planches, 1 carte, 1934)	40 »

Tome III.

- SCAETTA, H., *Le climat écologique de la dorsale Congo-Nil* (335 pages, 61 diagrammes, 20 planches, 1 carte, 1934) . . . . . 100 »

Tome IV.

1. POLINARD, E., *La géographie physique de la région du Lubilash, de la Bushimate et de la Lubi vers le 6° parallèle Sud* (38 pages, 9 figures, 4 planches, 2 cartes, 1935) 25 »
2. POLINARD, E., *Contribution à l'étude des roches éruptives et des schistes cristallins de la région de Bondo* (42 pages, 1 carte, 2 planches, 1935). 15 »
3. POLINARD, E., *Constitution géologique et pétrographique des bassins de la Kotto et du M'Bari, dans la région de Bria-Yalinga (Oubangui-Chari)* (160 pages, 21 figures, 3 cartes, 13 planches, 1935) 60 »

Tome V.

1. ROBYNS, W., <i>Contribution à l'étude des formations herbeuses du district forestier central du Congo belge</i> (151 pages, 3 figures, 2 cartes, 13 planches, 1936).	60 »
2. SCAETTA, H., <i>La genèse climatique des sols montagnards de l'Afrique centrale. — Les formations végétales qui en caractérisent les stades de dégradation</i> (351 pages, 10 planches, 1937).	115 »

Tome VI.

1. GYSIN, M., *Recherches géologiques et pétrographiques dans le Katanga méridional* (259 pages, 4 figures, 1 carte, 4 planches, 1937) . . . . . 65 »

SECTION DES SCIENCES TECHNIQUES

Tome I.

1. MAURY, J., <i>Triangulation du Katanga</i> (140 pages, fig., 1930)	fr.	25 »
2. ANTHOINE, R., <i>Traitement des minerais aurifères d'origine filonienne aux mines d'or de Kilo-Moto</i> (163 pages, 63 croquis, 12 planches, 1933)		50 »
3. MAURY, J., <i>Triangulation du Congo oriental</i> (177 pages, 4 fig., 3 planches, 1934).		50 »

Tome II.

1. ANTHOINE, R., *L'amalgamation des minerais à or libre à basse teneur de la mine du mont Tsi* (29 pages, 2 figures, 2 planches, 1936). 10 »
2. MOLLE, A., *Observations magnétiques faites à Elisabethville (Congo belge) pendant l'année internationale polaire* (120 pages, 16 figures, 3 planches, 1936). 45 »

Sous presse.

- HULSTAERT (le R. P. G.), *Les sanctions coutumières contre l'adultère chez les Nkundó* (in-8°).
P. MICHOT, *Etude pétrographique et géologique du Ruwenzori septentrional* (in-8°).
E. DE WILDEMAN, *Sur des plantes médicinales ou utiles du Mayumbe (Congo belge), d'après des notes du R. P. WELLENS + (1891-1924)* (in-8°).
J. LEBRUN, *Recherches morphologiques et systématiques sur les caféiers du Congo* (in-8°).
L. ADRIAENS, *Le ricin au Congo belge. — Etude chimique des graines, des huiles et des sous-produits* (in-8°).
E. DE WILDEMAN, *Dioscorea alimentaires et toxiques* (in-8°).
SCHEBESTA (le R. P. P.), *Die Bambuti-Pygmaën vom Ituri* (in-8°).

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL COLONIAL BELGE

	Belgique.	Congo belge.	Union postale universelle.
Abonnement annuel. . . .	fr. 60.—	fr. 70.—	fr. 75.— (15 Belgas)
Prix par fascicule	fr. 25.—	fr. 30.—	fr. 30.— (6 Belgas)
Tome I (1929-1930) . . . 608 pages		Tome V (1934) . . . 738 pages	
Tome II (1931) . . . 694 »		Tome VI (1935) . . . 765 »	
Tome III (1932) . . . 680 »		Tome VII (1936) . . . 626 »	
Tome IV (1933) . . . 884 »		Tome VIII (1937) . . . 895 »	

M. HAYEZ, imprimeur de l'Académie royale de Belgique, rue de Louvain, 112, Bruxelles.

Made in Belgium.